

Λόγοι του Δημοσθένη

- γ' Ὀλυνθιακός
- ὑπέρ
τῆς ἐλευθερίας
τῶν Ροδίων

γ' γυμνασίου

Ὄργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων
Ἀθήνα 1979

19257

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως
τά διδακτικά βιβλία
τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου
τυπώνονται ἀπό τόν
Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων
καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ
Ο Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ εισαγωγή γιά τό Δημοσθένη, ἡ εισαγωγή στόν Γ' Ὀλυμπιακό καί οἱ ἐφημερικέσ σημειώσεις εἶναι τοῦ Β. Τσακαλίκα.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Ὁ Δημοσθένης γεννήθηκε στὸν ἀττικὸ δῆμο τῆς Παιανίας τὸ 384 π.Χ., ἴσως τὴν ἴδια χρονιά μὲ τὸ Φίλιππο Β'. Ὁ πατέρας του, Δημοσθένης καὶ αὐτός, ἦταν εὐπορὸς ἐπιχειρηματίας. Ἡ μητέρα του λεγόταν Κλεοβούλη καὶ καταγόταν ἀπὸ ἐλληνικὴ οἰκογένεια τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου. Ὄταν ὁ Δημοσθένης ἦταν ἐπτά χρόνων ἔχασε τὸν πατέρα του. Οἱ κηδεμόνες, δύο συγγενεῖς καὶ ἓνας φίλος, φάνηκαν ἀνάξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ πατέρα. Σπατάλησαν τὴν περιουσία πού τοὺς εἶχε ἐμπιστευτεῖ καὶ δέ φρόντισαν ὅσο ἔπρεπε γιὰ τὰ παιδιά του —ὁ Δημοσθένης εἶχε καὶ μία μικρότερη ἀδελφή— τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς εἶχαν στήριγμα καὶ τὴ μητέρα τους. Ὄταν ὁ Δημοσθένης ἐνηλικιώθηκε, ἔγινε δηλαδή δεκαοκτῶ χρόνων, παρέλαβε ἀπὸ τὴν πατρικὴ περιουσία ἓνα ποσό μόλις 70 μνῶν.

Ἡ ζωὴ τοῦ ὄρφανοῦ καὶ ἡ στάση τῶν κηδεμόνων του ἐπηρέασαν τὸ χαρακτῆρα τοῦ Δημοσθένη καὶ πολὺ νωρὶς τοῦ ἔμαθαν νὰ εἶναι δύσπιστος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὴ δικαιοσύνη. Ἡ ὑγεία του δὲν τὸν ἄφησε

Τὰ πρῶτα
χρόνια

νά ασκήσει τό σῶμα του στά γυμναστήρια. Καλλιέ-
γησε ὁμως συστηματικά τίς πνευματικές του κλίσεις.
Μελέτησε τό Θουκυδίδη, τόν Πλάτονα καί τόν Ἰ-
σοκράτη, ἀλλά κυρίως ἄκουσε τά μαθήματα καί τίς
συμβουλές τοῦ ὑποδειγματικοῦ τήν ἐποχή ἐκείνη ρή-
τορα Ἰσαίου, πού τοῦ δίδαξε τό δίκαιο καί τή ρητο-
ρική τέχνη. Μέ τή βοήθεια τοῦ ρήτορα αὐτοῦ, ὅταν
ἤρθε ὁ καιρός, ὑπέβαλε ἀγωγή ἐναντίον τῶν κηδε-
μόνων του καί ὕστερ' ἀπό μεγάλο ἀγῶνα κατόρθωσε
νά ἀνακτήσει ἓνα μέρος τῆς πατρικῆς του περιουσίας,
μικρό ὁμως καί πάλι. Οἱ δικαστικοί αὐτοί ἀγῶνες,
ἀπό τούς ὁποίους ἔχομε πέντε λόγους, ἔδωσαν τήν
εὐκαιρία στό νεαρό Δημοσθένη νά ἀποκτήσει πεποί-
θηση στόν ἑαυτό του, νά δείξει τήν ἰσχυρή του θέλη-
ση καί τήν ἐπιδεξιότητά του στή ρητορική τέχνη. Μέ
αὐτές τίς ἱκανότητες καί ἐπειδή ἀπό τή μεγάλη πα-
τρική περιουσία δέν ἀπέμειναν πιά παρά λίγα πράγ-
ματα ἔγινε λογογράφος (βλ. Λυσίας σελ. 8). Στό ἐπάγ-
γελμα αὐτό διέπραξε, ὥστε πρῶν ἀκόμη γίνει τριάντα
χρόνων καί ἀρχίσει τήν πολιτική του σταδιοδρομία εἶ-
χε ἀποκτήσει οἰκονομική ἄνεση.

Στό μεταξύ συνειδητοποίησε τίς ἀδυναμίες του στή
φωνή, στήν ἀθροωση καί στή στάση τοῦ σώματος καί
τίς καταπολέμησε μέ ἀξιοθαύμαστη θέληση, ὅπως μᾶς
λένε πολλές παραδόσεις. Ὁ Δημοσθένης λοιπόν πέρασε
πολλές δοκιμασίες καί ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες,
κατόρθωσε ὁμως νά τίς ὑπερικήσει καί νά γίνει ὁ με-
γαλύτερος ρήτορας τῆς ἀρχαιότητος.

Οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη εἶναι δικανικοὶ καὶ συμβουλευτικοί. Οἱ δικανικοὶ λόγοι του εἶναι ἰδιωτικοὶ ἢ δημόσιοι. Οἱ δικανικοὶ ἰδιωτικοὶ προσορίζονταν νὰ ἀπαγγελοῦν σέ δίκες γιά ἰδιωτικές ὑποθέσεις, δίκες του ἢ τῶν πελατῶν του (δίκαι). Οἱ δικανικοὶ δημόσιοι ἀφοροῦν δίκες πού ἀναφέρονται σέ προσβολή τοῦ δήμου συμφέροντος (γραφαί) καὶ εἶναι γραμμένοι γιά ν' ἀπαγγελοῦν ἀπό φίλους τοῦ ρήτορα ἢ καί ἀπό τόν ἴδιο. Συμβουλευτικοὶ εἶναι οἱ λόγοι πού ἐκφώνησε ὁ Δημοσθένης στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπό τήν ἐποχή πού ἄρχισε νὰ μετέχει ἐνεργά στίς συζητήσεις καί νὰ ὑποστηρίζει λύσεις γιά τά ζητήματα τῆς πολιτείας. Ἀπό τούς 61 λόγους πού μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ μέ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένη, οἱ 15 εἶναι συμβουλευτικοί.

Στούς πρῶτους του λόγους συγκαταλέγεται ὁ Κατά Ἀνδροτίωνος (355 π.Χ.) καί ὁ Κατά Τιμοκράτους (352 π.Χ.). Ὁ πρῶτος λόγος πού ἐκφώνησε ὁ ἴδιος ἦταν ὁ Πρὸς Λεπτίνην (354 π.Χ.). (Ὁ Λεπτίνης εἶχε προτείνει νὰ καταργηθεῖ ἡ κληρονομική ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴ φορολογία πού εἶχε παραχωρηθεῖ στοὺς εὐεργέτες τοῦ δήμου. Ὁ Δημοσθένης καί οἱ φίλοι του διαφωνοῦσαν). Τὴν ἴδια χρονιά ἐκφωνεῖ στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί τόν πρῶτο συμβουλευτικό του λόγο Περί Συμμοριῶν (354 π.Χ.). Στό λόγο αὐτόν πρότεινε τὴν καλύτερη ρύθμιση τῆς ὑποχρεώσεως πού εἶχαν οἱ εὐποροὶ πολῖτες νὰ δίνουν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα γιά τὴ συγκρότηση τοῦ στόλου.

Ἡ ἐποχή

Ἔτσι λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 350 π.Χ., ὁ Δημοσθένης ἀρχίζει νὰ παίζει οὐσιαστικό πολιτικό ρόλο. Τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἀπὸ τὸ 354 π.Χ. καὶ μετέπειτα, κυριαρχοῦσε στὴν Ἀθήνα ὁ Εὐβουλος. Ὁ Εὐβουλος, ρεαλιστής καὶ εἰρηνόφιλος, εἶχε κύριο στόχο του νὰ ἀνορθώσει τὴν οἰκονομία τῶν Ἀθηρῶν καὶ παράλληλα νὰ κρατήσῃ τὴν πόλη μακριὰ ἀπὸ κάθε πολεμικὴ περιπέτεια. Αὐτὴ ἦταν ἡ τάση τῶν εὐπορῶν πολιτῶν πού δὲν ἐπιθυμοῦσαν ἄλλους πολέμους, οἱ ὁποῖοι θὰ τοὺς ἐπιβάρυναν οἰκονομικά. Ἀλλὰ καὶ τῶν περισσοτέρων Ἀθηναίων ἡ πεποίθηση ἦταν πὼς ἡ Ἀθήνα δὲν μποροῦσε πιά νὰ ἔχει φιλοδοξίες γιὰ ἡγεμονία. Τὰ γεγονότα πού εἶχαν προηγηθεῖ καὶ οἱ περιπέτειες πού εἶχε δοκιμάσει ἡ πόλη δικαιολογοῦσαν μιὰ τέτοια στάση (βλ. γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν ἐποχὴ καὶ στὴν εἰσαγωγὴ στὸν Ἰσοκράτη, σελ. 5-8).

Πράγματι, οἱ ἐλληνικὲς πόλεις - κράτη εἶχαν συνελίξει ὅλη αὐτὴ τὴν ἐποχὴ νὰ ὑπονομεύονται στὸ ἐσωτερικὸ τους ἀπὸ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς διαμάχες καὶ νὰ ἐξασθενοῦν συνεχῶς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες νὰ ἐπιβάλουν μὲ τὴ βία τὴν ἡγεμονία τους στοὺς ἄλλους ἢ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν αὐτονομία τους. Μὲ τὴ στάση τους αὐτὴ οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος προετοίμαζαν τὸ τέλος τους. Ἡ συντριβὴ τους ὅμως ἄνοιγε συγχρόνως τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐνότητα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἐνὸς δυνατοῦ προσώπου. Τὸ δρόμο αὐτὸ εἶχαν ἤδη ἐνχρηθεῖ μερικοὶ ρήτορες ἢ στοχαστές, ὅπως ὁ Ἰσοκράτης, ὁ ὁποῖος ἀναζητοῦσε ἀπὸ χρόνια τὸν ἰσχυρὸ ἄν-

δρα πού θά πραγματοποιοῦσε αὐτή τήν ἐνότητα. "Ἐνα ἄλλο βῆμα πρὸς τήν ἐνότητα ἀποτελοῦσαν οἱ συμμαχίες καί οἱ συμπολιτεῖες. "Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ἦταν ἡ Ὀλυνθος (γὲν αὐτήν βλ. καί τήν εἰσαγωγή στόν Γ' Ὀλυνθιακό).

Ἐνῶ στή νοτιότερη Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ αὐτή ἡ κατάσταση, στή Μακεδονία ὑπάρχει μία παλαιά δυναστεία πού δέν ἔπαψε νά δυναμώνει συνεχῶς καί νά ἐξουδετερώνει τοὺς βαρβάρους πού τήν περικυριζοῦσαν. Τό 359 π.Χ. ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Φίλιππος Β', ὁ ὁποῖος συνδύαζε τή στρατιωτική ἰκανότητα μέ τήν πολιτική ὀξυδέρχεια. Σκοπό του ἔβαλε νά νικήσει τοὺς γύρω λαούς, νά δημιουργήσει ἀνθηρή ἐθνική οἰκονομία καί δυνατό ἐθνικό στρατό, ὥστε ἡ Μακεδονία νά καταστεῖ ἡ κυρίαρχη δύναμη. Οἱ στόχοι του ἔφταναν πολύ μακριά, ὡς τήν Περσία. Πρὶν ὅμως ἀπό αὐτό ἔπρεπε νά τακτοποιήσει ὅπως σχεδίαζε καί τά ζητήματα τῆς νοτιότερης Ἑλλάδος. Στήν ἐφαρμογή τῆς πολιτικῆς του αὐτῆς βοῆκε πολλοὺς συνεργάτες καί στίς ἑλληνικές πόλεις.

Ὁ Δημοσθένης αἰσθανόταν τόν ἑαυτό του τελείως ἔξω ἀπό τό πολιτικό αὐτό κλίμα. Παρά τοὺς δεσμούς πού τόν συνέδεαν μέ τή φιλειρηνική παράταξη τοῦ Εὐβούλου ἀπομακρύνθηκε σύντομα ἀπό αὐτήν. Οἱ ἰδέες του γιά τήν πόλη του καί γιά τό μέλλον της τοῦ ὑπαγόρευαν μιὰ ἐντελῶς διαφορετική ἐξωτερική πολιτική. Ἡ Ἀθήνα ἔπρεπε νά ἐξακολουθήσει τό μεγάλο πανελλήνιο ρόλο της μέ κάθε θυσία. Κατά τή δική του ἀντί-

Ἡ στάση τοῦ
Δημοσθένη

ληψη οί ὄπαδοί τῆς μέ κάθε θυσία εἰρήνης ἦταν ἐχθροί τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καί οί ὄπαδοί τοῦ Φιλίππου, ἀπό τότε πού ἡ ἐπεκτατική του πολιτική ἔγινε φανερό, ἦταν προδότες.

Ἡ ἀντίθεσή του ἄρχισε βαθμιαία νά παίρνει μορφή. Ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πολιτική τοῦ Εὐβούλου φάνηκε στούς συμβουλευτικούς του λογους πού ἀκολούθησαν τό λόγο Περί συμμοριῶν. Στό λόγο Ὑπέρ Μεγαλοπολιτῶν (353 π.Χ.) ὑποστήριξε ὅτι συμφέρον τῆς Ἀθήνας ἦταν νά βοηθήσει τούς Μεγαλοπολίτες ἐναντίον τῆς Σπάρτης, πού ζητοῦσε νά τούς ἐπιβληθεῖ. Καί στόν Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, ζητοῦσε ἀπό τούς συμπολίτες του νά ἐπέμβουν στή Ρόδο καί νά ὑποστηρίξουν τό δῆμο τῶν Ροδίων ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς καί τούς σατοράπες τῆς Καρίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κούρασμένοι καί ἀπεγοητευμένοι ἀπό τό Συμμαχικό πόλεμο (βλ. Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, εἰσαγωγή) δέ θέλησαν νά διακινδυνεύσουν. Ὅσο γιά τήν ἐπεκτατική πολιτική τοῦ Φιλίππου, πού εἶχε ἐκδηλωθεῖ, δέν τούς ἀνησχοῦσε πρὸς τό παρόν. Καί ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης ἄρχισε κάπως νά τήν ἀντιληφθεῖ. Ἀπό τή στιγμή ὅμως πού πίστεψε ὅτι τό σχέδιο τοῦ Φιλίππου ἀποτελοῦσε μεγάλο κίνδυνο γιά τήν Ἀθήνα καί γιά τήν ἐλευθερία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ξεσηκώθηκε γιά νά τόν ἀποτρέψει. Ὅλη του ἡ ζωή ἀπό ἐδῶ καί πέρα εἶναι ἀφιερωμένη στόν ἀγῶνα αὐτόν καί τά γεγονότα τῆς εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ ἴδια ἢ πόλη εἶχε ἀκόμη πολλές δυνάμεις. Ἡ οἰκονομία της ἦταν ἰσχυρή καί τό ναυτικό της ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι κυρίαρχο. Ὁ ἀγώνας τοῦ Δημοσθένη μποροῦσε ἀκόμη νά κερδηθεῖ.

Τόν πόλεμο πού ἔκανε ὁ Δημοσθένης ἐναντίον τοῦ Φιλίππου ἀπό τό 350 ὡς τό 341 π.Χ. τόν παρακολουθοῦμε σέ μιὰ σειρὰ ἀπό ἐννέα λόγους πού ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης μᾶς τοῦς ἄφησε καί ὡς γραπτά κείμενα. Στόν Α΄ Φιλιππικό (350 π.Χ.) πού εἶναι ὁ πρῶτος τῆς σειρᾶς, ὁ ρήτορας τονίζει τή συνεχή αὔξηση τῆς δυνάμεως τοῦ Φιλίππου καί τήν ἀνάγκη νά ἀντιμετωπιστεῖ ἀπογοασιστικά ὁ κίνδυνος αὐτός. Ἀκολουθοῦν οἱ τοεῖς Ὀλυνθιακοί (βλ. παρακάτω εἰσαγωγή στόν Γ΄ Ὀλυνθιακό) καί ὁ Περί Εἰρήνης (346 π.Χ.). Ἐπειτα ὁ Β΄ Φιλιππικός (344 π.Χ.), στόν ὁποῖο ὁ Δημοσθένης ἀντιπαραβάλλει τήν ἐπιμονή πού δείχνει ὁ Φίλιππος στήν ἐπιδίωξη τῶν σκοπῶν του μέ τήν ἀδιαφορία καί διστακτικότητα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐπίθεση τοῦ ρήτορα συνεχίζεται μέ τόν Περί τῶν ἐν Χερρονήσῳ καί τόν Γ΄ Φιλιππικό (341 π.Χ.). Ὁ Φιλιππικός αὐτός εἶναι ἀπό τοῦς καλύτερους συμβουλευτικούς λόγους τοῦ Δημοσθένη. Ἐδῶ ὁ ρήτορας βλέπει ἀπό γενική σκοπιὰ τήν κατάσταση καί χαρακτηρίζει τό Φίλιππο ἐπικίνδυνο ὄχι μόνο γιά τήν Ἀθήνα, μά γιά ὅλη τήν Ἑλλάδα καί καλεῖ τοῦς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν ὄχι μόνο γιά τόν ἑαυτό τους, ἀλλά γιά ὅλους τοῦς Ἕλληνας, ὅπως ἔκαναν καί κατά τοῦς μηδικούς πολέμους. Τέλος προτείνει ἕνα πρό-

Ὁ ἀγώνας
κατά τοῦ
Φιλίππου

γραμμά ἐξοπλισμῶν. Τελευταῖος στή σειρά τῶν λόγων αὐτῶν εἶναι ὁ Δ΄ Φιλιππικός (341 π.Χ.).

Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Φίλιππος ὀλοένα πλησίαζε καί ἀπομόνωνε σιγά σιγά τήν Ἀθήνα, οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἦταν πρόθυμοι νά ἀκούσουν τίς δυσάρεστες ἀλήθειες καί δέν ἀποφάσιζαν νά δράσουν ἀποφασιστικά. Σημαντικό ρόλο σ' αὐτό ἔπαιζαν οἱ πολιτικοί τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας — οἱ φιλιππίζοντες — καί ἀνάμεσα τούς ὁ ρήτορας Αἰσχίνης, ἄσπονδος ἐχθρός τοῦ Δημοσθένη. Ἡ πορεία τῶν γεγονότων ὅμως μέσα σ' αὐτά τά χρόνια ὄλο καί δικαίωσε τούς φόβους τοῦ Δημοσθένη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νά βλέπουν ὅτι ἔπρεπε νά δυσπιστοῦν στό Φίλιππο. Στό τέλος, ἀπό τό 341 π.Χ., πείστηκαν. Ἀνέλαβαν διπλωματική καί στρατιωτική δράση καί σχημάτισαν ὑπό τήν ἡγεσία τους συμμαχία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, στήν ὁποία πῆραν μέρος τελικά καί οἱ Θηβαῖοι. Ἐμφυχωτής τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἦταν ὁ Δημοσθένης (341 π.Χ.). Ἡ τελική σύγκρουση δόθηκε στή Χαιρώνεια (338 π.Χ.). «Τήν ὥρα ἐκείνη σάν κάποια θεϊκή μοῖρα ἢ ἡ φορά τῶν πραγμάτων ἔβαζε τέτοια στήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος», λέει ὁ Πλούταρχος (Δημοσθένης 19, 1).

Πραγματικά ἢ ἦττα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων σήμανε τό τέλος τοῦ καθεστῶτος τῆς πόλης - κράτους καί τήν ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος κάτω ἀπό τό μακεδονικό σκῆπτρο.

Παρά τήν εἰρήνη μέ τό Φίλιππο καί τήν ταπείνωση

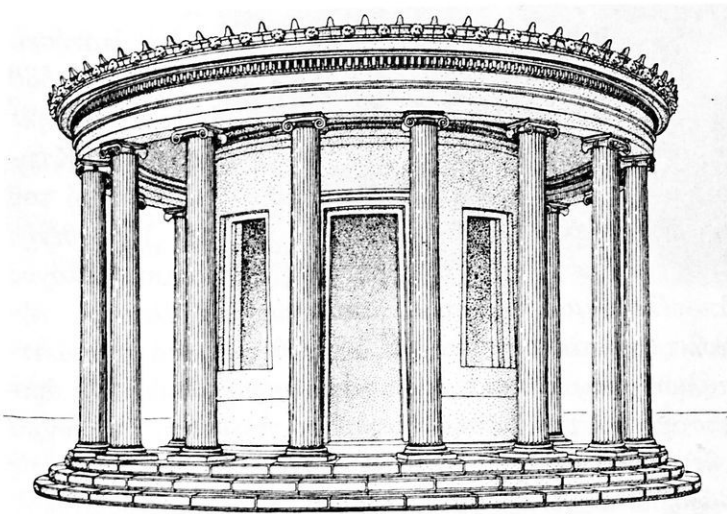
τῆς πόλεως ὁ Δημοσθένης δὲν ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ προσκῆνιο. Ἡ θέση του παρέμεινε ἰσχυρὴ σὲ μίᾳ πόλῃ ποὺ προσπαθοῦσε ν' ἀνασυγκροτηθεῖ μετὰ τὸν πόλεμο. Ἡ Ἀθήνα ἔκαμε ἀκόμη κάποιες προσπάθειες νὰ ξαναβρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίᾳ της. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἀποστάτησαν. Ὁ Δημοσθένης εἶχε πρωτοστατήσει πάλι στὴν κίνηση αὐτή. Ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε στὴ νύκτα Ἑλλάδα καὶ ἐπανεφερε στὴν τάξιν τὶς δύο πόλεις. Ἡ μία, ἡ Θήβα, τὸ πλήρωσε μὲ τὴν καταστροφή της. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε νὰ τοῦ παραδοθεῖ ὁ Δημοσθένης μαζί μὲ ἄλλους ἑννέα ρήτορες καὶ στρατηγούς ποὺ ἦταν τὰ κύρια στελέχη τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ἡ παράδοση ὅμως αὐτὴ ματαιώθηκε ὕστερ' ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ Δημάδου καὶ τοῦ Φωκίωνα.

Τὰ χρόνια ὡς τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (323 π.Χ.) πέρασαν γιὰ τὴν Ἀθήνα χωρὶς μεγάλα γεγονότα. Ὅσο γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Δημοσθένου στὸ διάστημα αὐτὸ θὰ σταθοῦμε σ' ἓνα σημαντικό γεγονός, τὴν περίφημη δίκη γιὰ τὸ στέφανο. Ἡ δίκη αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε μόνον μιὰ ἀναμέτρηση τοῦ Δημοσθένου μὲ τὸν ἀντίπαλό του Αἰσχίνου, ἀλλὰ καὶ ἓνας ἀγώνας ὅπου ἦταν νὰ κριθοῦν δύο ἀντίθετες πολιτικὲς μερίδες, ἡ ἀντιμακεδονικὴ μὲ ἐκπρόσωπο τὸν Δημοσθένη καὶ ἡ φιλομακεδονικὴ μὲ τὸν Αἰσχίνου.

Ἀνάμεσα στοὺς δύο ἀντιπάλους εἶχε δοθεῖ καὶ παλαιότερα μάχη. Ὁ Δημοσθένης μὲ τὸ λόγο του Περὶ παραπρεσβείας (341 π.Χ.) εἶχε καταγγεῖλει τὸν Αἰ-

Τὰ τελευταῖα χρόνια

Ἀριστερά: Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνείας. Μνημεῖο στὸν ὁμαδικὸ τάφο τῶν Θηβαίων ἱερολοχιτῶν, πού ἔπεσαν στὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας.

Ἐπάνω: Τὸ Φιλίππειο. Κυκλικὸ οἰκοδόμημα στὴν Ὀλυμπία πού χτίστηκε ἀπὸ τὸ Φίλιππο λίγο μετὰ ἀπὸ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια καὶ πού στέγασε ἀγάλματα τῶν μελῶν τῆς μακεδονικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας.

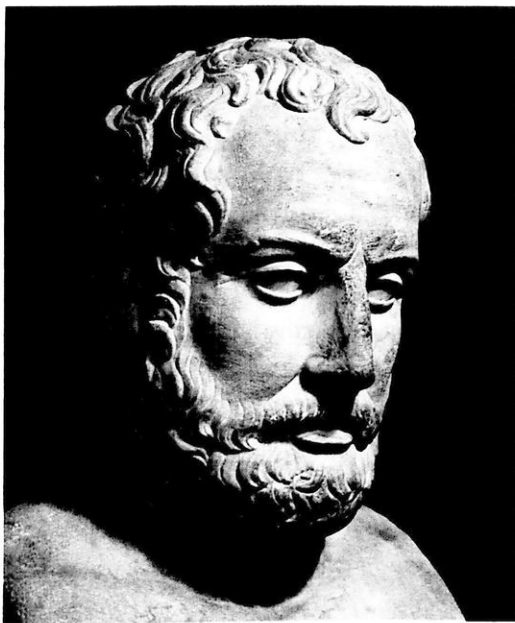
Κάτω: Ἀναπαράσταση τοῦ κτιρίου.

σχίνη ὅτι στή διάρκεια μιᾶς ἐπίσημης ἀποστολῆς στήν ἀλλή τοῦ Φιλίππου εἶχε δωροδοκηθεῖ, ὥστε νά ἐνεργήσει ἀντίθετα μέ τά συμφέροντα τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Αἰσχίνης τότε ἀθωώθηκε.

Ἀργότερα, λίγο μετά τή Χαιρώνεια, τό 336 π.Χ., ἕνας πολίτης, ὁ Κτησιφῶν, εἶχε προτείνει νά ἀπονεμηθεῖ χρυσό στεφάνι στό Δημοσθένη γιά τίς ὑπηρεσίες του στήν πόλη. Ἡ βουλή δέχτηκε εὐνοϊκά τήν πρόταση, ἀλλά ὁ Αἰσχίνης ἀντέδρασε καί χαρακτήρισε τήν πρόταση παράνομη. Ἡ ὑπόθεση αὐτή τότε εἶχε ἀτονήσει. Τώρα ὁ Αἰσχίνης ἐπανερχόταν. Τό καλοκαίρι τοῦ 330 π.Χ. μπροστά στό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας δόθηκε ἡ μονομαχία. Ὁ Αἰσχίνης, μέ τό λόγο του Κατά Κτησιφῶντος, θέλησε νά ἐλέγξει ὅλη τή δημόσια ζωή τοῦ Δημοσθένη ἀπό τό 357 ὡς τό 330 π.Χ. Ὁ Δημοσθένης ἀπάντησε μέ τό λόγο του Περί τοῦ στεφάνου. Ὁ λόγος ἀποτελέσε μία μαχητική ἀπολογία γιά ὅλη του τήν πολιτική σταδιοδρομία καί ἀντεπίθεση κατά τῶν ἀντιπάλων του. Δίκαια ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς τό ἀριστούργημα τῆς ρητορικῆς καί τό ὑπέροχο ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρώπινης εὐγλωττίας. Ἡ ἀπόφαση ἦταν εἰς βάρος τοῦ Αἰσχίνη, ὁ ὁποῖος, ταπεινωμένος, ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα χωρίς πιά νά ξαναγυρίσει.

Τά τελευταῖα χρόνια τοῦ Δημοσθένη ἦταν ἄτυχα καί τό τέλος του δραματικό. Τό 324 ὁ ταμίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ἄρπαλος ἕστερ' ἀπό σπατάλες καί καταχρήσεις πού εἶχε κάμει διέφυγε μέ πολλά χρήματα καί μισθοφόρους καί ζήτησε ἄσυλο στήν Ἀθήνα. Ἐ-

Αίσχίνης.
Ρωμαϊκό αντί-
γραφο από
προτομή τοῦ 4.
αι. π.Χ. (Λον-
δίνο, Βρετανι-
κό Μουσείο)

κεῖ, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς δέν πέτυχε τό σκοπό του. Τά χρήματά του κατασχέθηκαν καί ὁ ἴδιος φυλακίστηκε· δραπέτευσε ὅμως καί ἔπειτα ἀπό διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στήν Κρήτη. Ὁ Δημοσθένης κατηγορήθηκε ὅτι εἶχε πάρει 20 τάλαντα γιά νά βοηθήσει τόν Ἄρπαλο. Καταδικάστηκε σέ βαρῦ χρηματικό πρόστιμο καί ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τήν Ἀθήνα.

Ὅταν μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ ἑλληνικές πόλεις ἐξεγέρθηκαν, ὁ Δημοσθένης ἔσπενσε καί πάλι νά ἀναλάβει τόν ἀγῶνα τῆς ζωῆς του. Ἐφυγε ἀπό τόν

τόπο τῆς ἐξουσίας του, καί πῆγε νά συναντήσῃ τούς ἀπεσταλμένους τῆς Ἀθήνας, πού ἐπιδίωκαν νά ξεσηκώσουν διάφορες πόλεις τῆς Πελοποννήσου καί συνεργάστηκε μαζί τους. Ἀμέσως ἔπειτα ἡ πατριδα του τόν ἀνακαλοῦσε, τοῦ χάριζε τό πρόστιμο πού ὄφειλε καί κατά τήν ἐπιστροφή του τόν ὑποδεχόταν θριαμβευτικά στόν Πειραιά.

Ὄταν σέ λίγο οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους νικήθηκαν ἀπό τόν Ἀντίπατρο καί στήν πόλη ἐγκαταστάθηκε μακεδονική φρουρά (322 π.Χ.), ὁ ρήτορας Δημάδης, φίλος τῶν Μακεδόνων, πρότεινε μέ ψήφισμά του, πού ἔγινε δεκτό, νά καταδικαστοῦν σέ θάνατο οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ὁ Δημοσθένης κνηγνημένος ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ Ἀντίπατρου κατέφυγε στό ναό τοῦ Ποσειδῶνα στήν Καλαύρεια (τό σημερινό Πόρο). Ἐκεῖ γιά νά μὴν πέσει ζωντανός στά χέρια τῶν ἐχθρῶν του ἤπιαε τό δηλητήριο πού εἶχε μαζί του κορυμμένο καί πέθανε (322 π.Χ.).

ἽΟ Δημο-
σθένης
ὡς ρήτορας
καί
ἀγωνιστής

ἽΟ Δημοσθένης κατέχει ἀνάμεσα στοὺς ρήτορες τή θέση πού ἔχει ὁ Ὅμηρος ἀνάμεσα στοὺς ποιητές. Τούς λόγους του χαρακτηρίζει ἡ ρωμαλέα σκέψη, ἡ καθαρὴ διάταξη, ἡ ἀκριβεία καί ἡ λιτότητα στήν ἔκφραση. Ὄταν ἀναφέρεται σέ γεγονότα, ξέρει νά τά παρουσιάζει, νά τά ἐξηγεῖ καί νά τά συνδέει μέ ἐπιδεξιότητα. Οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπό σπάνιες λέξεις. Μέ τίς συνηθισμένες μπορεῖ νά πετυχαίνει ἐντυπωσιακό ἀποτέλεσμα. Στό ὕφος ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις

είναι πότε άπλός, όπως ο Λυσίας, και πότε πιο περίτεχνος όπως ο Ίσοκράτης. Οι λόγοι του, που τους προετοίμαζε με πολύ μόχθο, όπως λένε, εξακολουθούν να φαίνονται αυθόρμητοι και μαζί με τό τέλειο ύφος τους να διατηρούν τό ζωνρό τους τόνο.

Αυτή τήν τέχνη του λόγου, που με τόσο κόπο κατάκτησε ο Δημοσθένης, τήν προόρισε να γίνει στά χέρια του δύναμη για τήν υπεράσπιση της πατρίδας του. Κι εδώ πρέπει να πούμε ότι ο Δημοσθένης στάθηκε προπάντων αγωνιστής. Ρίχτηκε σ' έναν άγώνα για να ξεγείρει τό λαό της Αθήνας για τή σωτηρία της πόλεως και της δημοκρατίας, όπως αυτός τήν επέστηνε. Έξακολούθησε να έχει τήν πιο ύψηλή ιδέα για τό ρόλο της πόλεως και να πιστεύει στή δημοκρατία, που μόνο τό άστν μπορούσε να εξασφαλίσει. Στους λόγους του εξαίρει τίς πολιτικές αρετές, θαυμάζει τους ήρωες που δημιούργησαν τό μεγαλειό της Αθήνας και πιστεύει σ' ένα μέλλον αντίξιο προς τό παρελθόν. Για τό Δημοσθένη ο μέγάλος έχθρός ήταν ή μακεδονική μοναρχία, που ερχόταν να ενώσει τήν Ελλάδα, αλλά και να καταστρέψει τήν πατρίδα του και τή δημοκρατία. Τόν άγώνα του αυτόν έκανε ο Δημοσθένης σ' όλη του τή ζωή, όχι μόνο με πάθος αλλά και με συνέπεια. «Ο Δημοσθένης», λέει ο Πλούταρχος, «κράτησε ως τό τέλος τήν ίδια πολιτική θέση και γραμμή και όχι μόνο δέν άλλαξε στή διάρκεια της ζωής του, αλλά και τή ζωή του θυσίασε για να μην αλλάξει» (Δημοσθένης, 13,2).

Ἡ ἀφοσίωσις τοῦ Δημοσθένη στήν πόλιν του τόν ἔφερεν συνεχῶς σέ ἀντίθεσιν μέ τή νωθρότητα καί τήν ἀδιαφορία τῶν συμπολιτῶν του καί προκαλοῦσε τήν ἀντίδραση τῶν φιλομακεδόνων ἀντιπάλων του. Ἔτσι ὁ Δημοσθένης δέν μπόρεσε νά ἐμποδίσει τήν καταστροφή. Τά λάθη τῶν Ἀθηναίων καί ἡ διαίρεσις τῶν Ἑλλήνων ἔφεραν τό ἀποτέλεσμά τους. Τό ἔργο τοῦ Δημοσθένη ὅμως διατηρεῖ μιᾶ διαρκή ἀξία γιά μᾶς ὡς μάθημα ἐλευθερίας καί πατριωτισμοῦ καί ὡς πηγὴ ἱστορικῶν καί πολιτικῶν διδαγμάτων.

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

Εἰσαγωγή

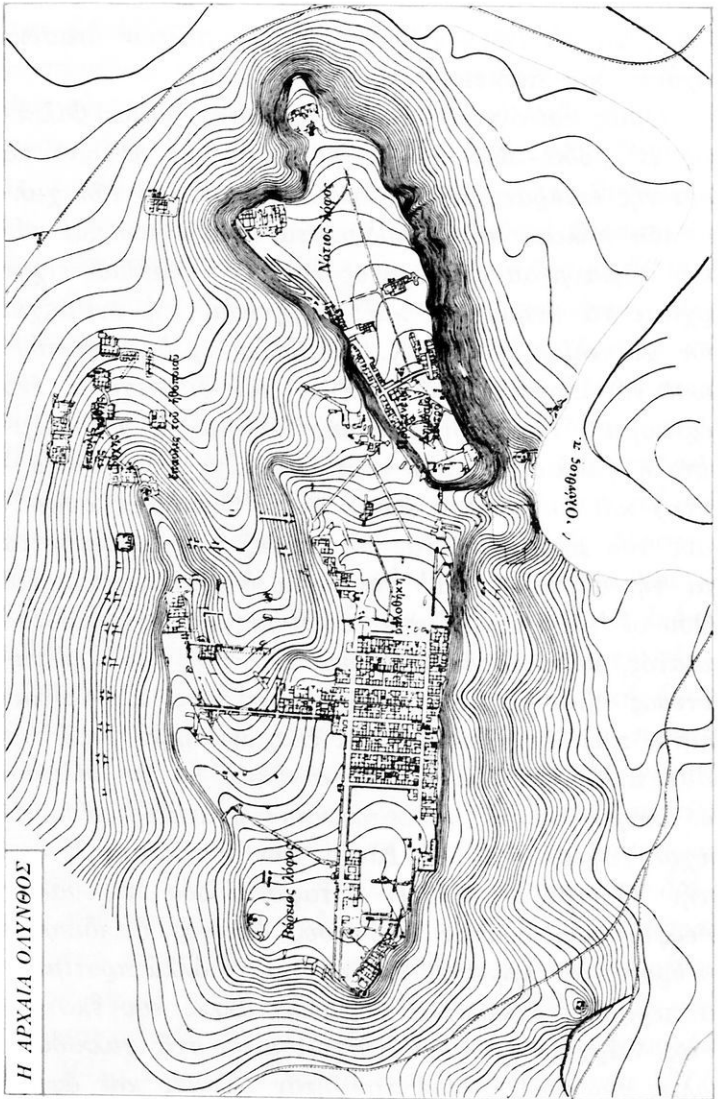
Ἡ Ὀλυνθος ἦταν πόλη τῆς Χαλκιδικῆς στή ΒΔ πλευρά τοῦ Τορωναίου κόλπου (τῆς Κασσάνδρας). Κατά τούς μηδικούς πολέμους εἶχε ὀλοκληρωτικά καταστραφῆ ἀπό τούς Πέρσες (479 π.Χ.), ξαναχτίστηκε ὅμως σύντομα ἀπό νέους ἀποίκους. Ἀπό τίς ἀρχές κιόλας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ Ὀλυνθος ἔγινε κέντρο μιᾶς ὀμοσπονδίας χαλκιδικῶν πόλεων, ἡ ὁποία κατά τόν ἐπόμενο ἰδίως αἰῶνα γνώρισε μεγάλη ἀνάπτυξη, παρόλο πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει κατά καιρούς τήν ἀνοιχτή ἐχθρότητα δυνάμεων, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη καί ἡ Μακεδονία.

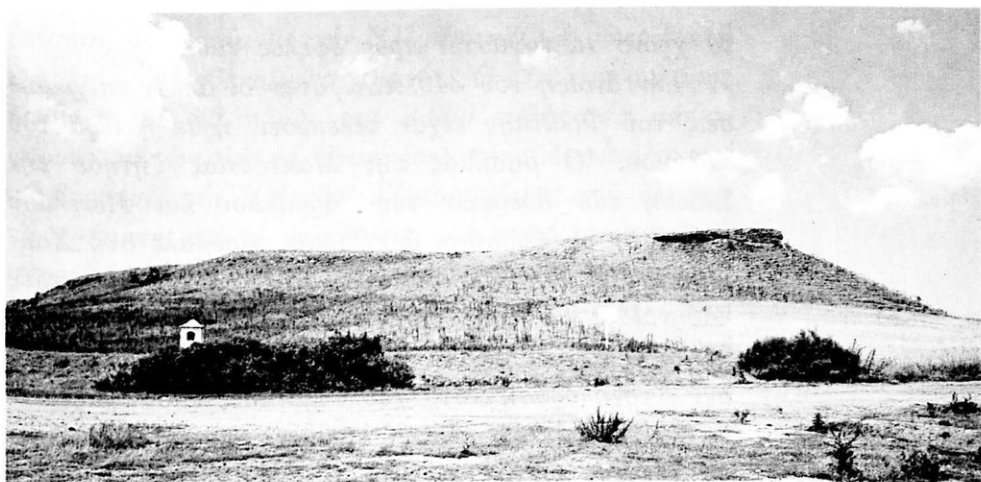
Ἡ Ὀλυνθος δέν ἦταν πόλη πού ἠγεμόνευε, ὅπως

ἦταν ἡ Ἀθήνα καί ἡ Σπάρτη, ἀλλά μόνο ἡ ἔδρα μιᾶς ὀμοσπονδίας, τοῦ («Κοινοῦ τῶν Χαλκιδικέων»). Τό «Κοι-
νόν» αὐτό εἶχε κεντρική ὀμοσπονδιακή κυβέρνησι καί
ὀμοσπονδιακό νόμισμα, κάθε πόλις ὁμως ρύθμιζε μόνη
της τά ἐσωτερικά της. Χαρακτηριστικό τῆς δυνάμεως
πού ἀποκτοῦσε μέ τά χρόνια ἡ Χαλκιδική ὀμοσπονδία
εἶναι ὅτι γύρω στό 380 π.Χ. εἶχε πληθυσμό 30.000
πολιτῶν καί σύνολο 120.000 περίπου κατοίκων. Με-
ρικὰ χρόνια ἀργότερα μόνο ἡ Ὀλύνθος ἔφτασε νά
ἔχει 10.000 πολίτες. Οἱ ἀνασκαφές πού ἔγιναν στήν
πόλι μαρτυροῦν τό μέγεθος καί τή σημασία της.
Οἱ δρόμοι της, τό ἐμπορικό της κέντρο, ἡ ἀνετη συ-
νοικία τῶν πλουσίων, τά ἀντικείμενα τέχνης καί τά
νομίσματα, ὅλα δείχνουν τήν εὐημερία ενός δραστή-
ριου λαοῦ. Ἐξαιτίας ὄλων αὐτῶν ἡ ἀνησυχία καί ἡ
ἀντίδραση τῶν ἄλλων δυνάμεων δέν ἄργησε νά ἐκδη-
λωθεῖ. Ὁ Ἀμύντας Γ' τῆς Μακεδονίας, ἄλλοτε σύμ-
μαχος τῆς Ὀλύνθου, πού ἔβλεπε τή Χαλκιδική ὀμο-
σπονδία νά ἀπειλεῖ τήν ἐπικράτειά του, καί οἱ πόλεις
Ἀκανθος καί Ἀπολλωνία, πού πιέζονταν νά γίνουν
μέλη τῆς ὀμοσπονδίας, προκάλεσαν τήν ἐπέμβαση τῆς
Σπάρτης. Ἐξάλλου καί αὐτή ἐπιθυμοῦσε, σύμφωνα
καί μέ τοὺς ὅρους τῆς Ἀνταλκίδειας εἰρήνης, τή διά-
λυση τοῦ κοινοῦ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων. Χρειάστηκε
πολεμική προσπάθεια τριῶν χρόνων γιά νά μπορέσει
ἡ Σπάρτη νά πετύχει τό σκοπό της (379 π.Χ.) καί
νά συμπεριλάβει τίς χαλκιδικές πόλεις στή συμμαχία
της. Μόλις ὁμως ἡ Σπάρτη ἔχασε τήν ἡγεμονία (371

π.Χ.), τό «Κοινόν» τῶν χαλκιδικῶν πόλεων ἀνασυντάχθηκε καί ἀνέκτησε τή δύναμή του.

Ὅμως καί ὁ νέος βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος Β' (359 - 336 π.Χ.), πού συνεχῶς ἄπλωνε τά ὅρια τῆς ἐπιζωατείας του, ἔβλεπε τή δύναμη τῶν χαλκιδικῶν πόλεων σάν ἐμπόδιο στά σχέδιά του καί σάν ξένο σῶμα μέσα στό κράτος του. Οἱ Ὀλόνθιοι εἶχαν ἀρχίσει νά ἀνησυχοῦν καί ἐπιζήτησαν τή συμμαχία τῶν Ἀθηναίων (357 π.Χ.), ὁ Φίλιππος ὁμως κατόρθωσε νά ἀποτρέψει τόν κίνδυνο πού διέτρεχε μ' ἓνα τέχνασμα: Ὑποσχέθηκε στούς Ἀθηναίους τήν Ἀμφίπολη (παλιά ἀποικία τους πού εἶχε γίνει ἀνεξάρτητη) καί συγχρόνως ἔκαμε τούς Ὀλυνθίους συμμάχους του παραχωρώντας σ' αὐτούς τόν Ἀνθεμόντα καί τήν Ποτίδαια. Ἡ συμμαχία δέν κράτησε πολύ. Ὅσο οἱ Ὀλόνθιοι ἔβλεπαν τό Φίλιππο νά γίνεται πιό δυνατός, καταλάβαιναν ὅλο καί πιό πολύ ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦταν ὁ σύμμαχός τους. Στράφηκαν λοιπόν πάλι στήν Ἀθήνα καί ἔκαμαν εἰρήνη μαζί της (351 π.Χ.), παρόλο πού ἡ συνθήκη μέ τό Φίλιππο τό ἀπαγόρευε. Ὁ Φίλιππος, πού βρισκόταν ἤδη σέ ψυχρές σχέσεις μέ τό Κοινό τῶν Χαλκιδικέων, γιατί στήν Ὀλυνθο εἶχαν βρεῖ καταφύγιο δύο ἑτεροθαλεῖς ἀδερφοί του, ὁ ἓνας ἀπό τούς ὁποίους διεκδικοῦσε τό θρόνο, δέν κινήθηκε ἐναντίον τους, ἀλλά προτίμησε νά περιμένει ὥσπου νά τελειώσει ἄλλες του ἐκστρατεῖες. Ἀρχισε ὁμως νά ἐνισχύει μέσα στίς χαλκιδικές πόλεις παρατάξεις πού τοῦ ἦταν φιλικές καί ἄφησε

*Ἀοιστερά: Τοπογραφικό διάγραμμα τῆς ἀρχαίας Ὀλύνθου.
Ἐπάνω: Ὁ λόφος τῆς Ὀλύνθου.
Κάτω: Ἀπό τίς ἀνασκαφές στήν ἀρχαία Ὀλυνθο.*

τό χρόνο νά ἐργαστεῖ πρός ὄφελός του.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 349 π.Χ., ὅταν οἱ ἄλλες ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου εἶχαν τελειώσει, ἦρθε ἡ ὥρα τοῦ πολέμου. Ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ζήτησε τήν ἐκδοση τῶν ἀδερφῶν του Ἀρριδαίου καί Μενελάου καί, ὅταν οἱ Ὀλύνθιοι ἀρνήθηκαν, εἰσέβαλε στή Χαλκιδική. Οἱ Ὀλύνθιοι ἔκαμαν τότε ἐκκλήση στούς Ἀθηναίους νά τούς βοηθήσουν. Ὁ Δημοσθένης, πού ἤδη ἀπό τό 351 μέ τόν Α΄ Φιλιππικό του εἶχε συστήσει ἔντονη δράση κατά τοῦ Φιλίππου, ὑποστήριξε ἐνθερμα τήν αἴτηση τῶν Ὀλυνθίων, καί τότε ἐκφώνησε τόν Α΄ Ὀλυνθιακό (349 π.Χ.).

Μέ τό λόγο του αὐτό, τόνισε τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στή δραστηριότητα πού ἔδειχνε ὁ Φίλιππος καί στή βραδύτητα τῶν Ἀθηναίων ν' ἀποφασίζουν καί νά δροῦν. Ἀκόμη ἐπισήμανε πολλά ἀδύνατα σημεῖα τοῦ Φιλίππου καί μίλησε γιά τήν εὐκαιρία πού τούς παρορσιάζεται καί πού πρέπει νά τήν ἐκμεταλλετοῦν. Εἶναι λοιπόν σκόπιμο, εἶπε, νά στείλουν μιά ἀμυντική δύναμη, γιά νά προστατέψει τή Χαλκιδική καί μιά ἐπιθετική γιά νά εἰσβάλει στή Μακεδονία. Γιατί, ὑποστήριξε ὁ ρήτορας, εἶναι περισσότερο συμφέρον νά πολεμήσουν τό Φίλιππο στή δική του χώρα παρά νά τόν περιμένουν νά εἰσβάλει στή δική τους, ὅταν θά ἔχει κατακτήσει τήν Ὀλυνθο. Γιά τίς δαπάνες τοῦ πολέμου ἔκαμε μόνο ἕναν ὑπαιτιγμό, ὅτι θά μπορούσαν νά διατεθοῦν τά θεωρικά (βλ. σημ. 18 σελ. 52).

Ἡ συζήτηση εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά συμφωνηθεῖ

ἐπίσημη συμμαχία μέ τήν Ὀλυνθο καί νά γίνει δεκτή ἢ πόλη στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ὁ στρατηγός Χάρης ξεκίνησε μέ 30 πλοῖα καί 2.000 πελταστές μισθοφόρους μέ ἐντολή νά ἀνακτήσει τήν Ἀμφίπολη καί νά βοηθήσει τήν Ὀλυνθο. Σύντομα ὅμως τοῦ ἔλειψαν τά χρήματα καί οἱ ἐνισχύσεις καί περιορίσε τή δραστηριότητά του στό νά φορολογεῖ ἐχθρούς καί φίλους.

Ὁ Δημοσθένης, γιά νά παροτρύνει καί πάλι τούς Ἀθηναίους νά συνεχίσουν τή βοήθεια, ἐκφωνεῖ τό Β' Ὀλυνθιακό λόγο του. Στό λόγο αὐτό συγκρίνει τά πλεονεκτήματα πού ἔχει ἡ ἀθηναϊκή δύναμη ἀέναντι στό Φίλιππο καί ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Φίλιππος δέν εἶναι τόσο δυσκολοπολέμητος. Εἶναι ἕνας τύραννος περιστοιχισμένος ἀπό τιποτένιους ἀνθρώπους πού στηρίζεται στήν ἀδικία καί πού ὅλοι εἶναι δυσαραεστημένοι μαζί του. Γι' αὐτό καί σύντομα θά καταρρεῦσει. Κατόπιν ὁ ρήτορας ζητεῖ ἀπό τούς συμπολίτες του νά ἔρθουν σέ συνεννόηση μέ τούς Θεσσαλούς ἐναντίον τοῦ Φιλίππου καί προπάντων νά ἐκπληρώσουν τό στρατιωτικό τους καθήκον μπαίνοντας ἐπικεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Φίλιππος ὅμως δέν ἄφησε τούς ἀνήσυχους Θεσσαλούς νά κινηθοῦν καί τόν ἴδιο καιρό κατόρθωσε νά γίνει κύριος τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Χαλκιδικῆς καί νά φτάσει κοντά στήν Ὀλυνθο, χωρίς πολλές φορές νά συναντήσῃ ἀντίσταση.

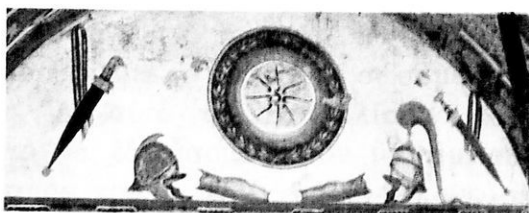
Μέ τήν προσέγγιση τοῦ Φιλίππου στήν Ὀλυνθο οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τό στρατηγό Χαοῖδημο μ' ἕνα

δεύτερο ἐκστρατευτικό σῶμα ἀπό 18 πλοῖα, 4.000 πελταστές μισθοφόρους καί 1.500 ἵππεις. Ἀλλά καί αὐτό δέν πρόσφερε ἀποτελεσματική βοήθεια.

Σέ ποιά φάση τοῦ πολέμου τῆς Ὀλύνθου ἐκφωνήθηκε ὁ Γ' Ὀλυνθιακός δέν εἶναι γνωστό. Ἴσως λίγο ἔπειτα ἀπό τούς ἄλλους δύο μέσα στό 349 π.Χ., ἴσως τήν ἀνοιξη τοῦ 348 π.Χ. Ὁ λόγος αὐτός ἀποτελεῖ τό κορύφωμα τῆς προσπάθειας τοῦ Δημοσθένη γιά νά σωθεῖ ἡ Ὀλυνθος καί παράλληλα νά ἀντιμετωπιστεῖ ἔγκαιρα ὁ Φίλιππος καί νά διατηρηθεῖ ἡ ἀθηναϊκή παρουσία στή Μακεδονία.

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ λόγου τονίζει πόσο δύσκολη εἶναι ἡ κατάσταση καί κατακρίνει μία ἀκόμη φορά τούς Ἀθηναίους, τό λαό καί τούς πολιτικούς, γιά τήν ἀδράνεια καί τήν ἀναβλητικότητα πού δείχνουν. Παρουσιάστηκε ὡστόσο ἀκόμη μία ἐνκαιρία πού θά μπόρουν νά τήν ἐκμεταλλευστοῦν καί νά διορθώσουν τά ὡς τώρα κακά, ἀρκεῖ νά καταργήσουν τούς νόμους πού τούς ἐμποδίζουν νά κάνουν τό σωστό. Καί καθαρά πιά ὁ Δημοσθένης ζητεῖ κάτι πού ὡς τώρα εἶχε διστάσει νά προτείνει ἀπερίφραστα στούς προηγούμενους λόγους του : Νά ἀνοίξει δηλαδή ὁ δρόμος πού θά ἐπιτρέπει τή χρησιμοποίηση τῶν θεωρικῶν γιά τίς πολεμικές ἀνάγκες. Θά χρειαστεῖ ὅμως ἀκόμη, λέει ὁ ρήτορας, νά ἀποκτήσουν οἱ Ἀθηναῖοι καί τή θέληση γιά δράση καί νά ἐκστρατεύουν οἱ ἴδιοι σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τῶν προγόνων τους ἀντί νά στέλνουν μισθοφόρους.

Στό μεταξύ ἡ Ὀλυνθος βρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση: Οἱ ἀρχηγοί τοῦ ἱππικοῦ Εὐθυκράτης καί Λασθένης κατά τή διάρκεια μιᾶς μάχης παρέδωσαν τό ἱππικό τῆς πόλεως στόν ἐχθρό. Οἱ Ὀλύνθιοι νικήθηκαν σέ δύο ἀλλεπάλληλες μάχες καί κλείστηκαν στά τείχη τους. Ἄν δέν ἐρχόταν βοήθεια, ἦταν καταδικασμένοι. Οἱ Ἀθηναῖοι, παρά τίς ἀντιδράσεις τῆς φιλεισηρικῆς μερίδας, ἔκαμαν τήν τελευταία στιγμή μιᾶ σοβαρή προσπάθεια. Ἔστειλαν πάλι τό Χάρη μέ 17 πλοῖα, 2.000 ὀπλίτες, Ἀθηναίους πολίτες τή φορᾶ αὐτή, καί 300 ἱππεῖς. Ἡ βοήθεια ὅμως καθυστέρησε ἀπό τούς ἐποχιακούς ἀνέμους καί ἔφτασε ἀργά. Ἡ προδοσία εἶχε ὀλοκληρωθεῖ καί μέσα ἀπό τά τείχη καί ἡ πόλη εἶχε συνθηκολογήσει (Αὔγουστος τοῦ 348 π.Χ.). Ἡ Ὀλυνθος καταστράφηκε ἐντελῶς καί ἔκτοτε ἐρημώθηκε. Οἱ κάτοικοί της ἔγιναν δοῦλοι ἢ καλλιεργητές τῶν βασιλικῶν κτημάτων. Μερικοί μπόρεσαν νά διαφύγουν στήν Ἀθήνα. Ἡ Χαλκιδική μοιράστηκε στους ἀλλικούς τοῦ Φιλίππου καί σέ ἄλλους Μακεδόνες. Ἡ ἐπικράτεια τοῦ Φιλίππου μεγάλωνε μέ μιᾶ πλούσια ἐπαρχία καί γινόταν ἱκανή νά δημιουργήσει ἀξιόμαχο στόλο.

Μακεδονικός ὀπλισμός. Ἀπό τοιχογραφία σέ τάφο τοῦ 3. αἰ. π.Χ.

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν ἀποβλέψω ἀπό τή μιᾶ στήν πολιτική κατάσταση καί ἀπό τήν ἄλλη στούς λόγους πού ἀκούω ἐδῶ πέρα, δέ μοῦ φαίνεται νά ἔχω μπρός μου τά ἴδια πράγματα. Βλέπω οἱ λόγοι νά γίνονται γιά τό πῶς θά τιμωρήσομε τό Φίλιππο, ἐνῶ ἡ κατάσταση ἐξελίχθηκε ἔτσι, πού πρέπει νά σκεφτοῦμε, μή καί δέν πάθομε ἐμεῖς ἀπό αὐτόν κανένα κακό. Ὅσοι λοιπόν ἔτσι μιλοῦνε, μοῦ φαίνεται πῶς κάνουν τό λάθος, νά μή σᾶς παρουσιάζουν τό ζήτημα πού συζητεῖτε, ὅπως πραγματικά εἶναι. Ξέρω καί ἐγώ πολύ καλά ὅτι κάποτε ἦταν σέ θέση ἡ πόλη μας καί τά δικά της νά κρατήσει μέ ἀσφάλεια καί τό Φίλιππο νά τιμωρήσει. Στόν καιρό μου¹, καί ὄχι πολύ παλιά, καί τά δύο αὐτά γίνονταν. Τώρα ὅμως πιστεύω, πῶς θά ἦταν ἀρκετό, ἂν κατορθώναμε τό πρῶτο, νά σώσομε τούς συμμάχους μας. Ἄν αὐτό τό ἐξασφαλίσουμε, τότε θά εἶναι βολετό νά ἐξετάσομε ποιόν θά τιμωρήσομε καί μέ ποιόν τρόπο. Πρίν ὅμως βάλουμε σέ

*Προοίμιο—
Πῶς
παρουσιάζεται
ἡ κατάσταση*

2

στέρεα βάση τήν ἀρχή, νομίζω πώς εἶναι μάταιο νά λέμε ὅ,τι δῆποτε γιά τό τέλος.

- 3 Παρά ποτέ ἄλλοτε οἱ σημερινές περιστάσεις ἀπαιτοῦν φροντίδα καί περίσκεψη. Ἐγώ δέ νομίζω, πώς τό πιό δύσκολο δέν εἶναι οἱ συμβουλές πού πρέπει νά σᾶς δώσει κανεῖς γιά τήν κατάσταση, ἀλλά σέ τοῦτο, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐγκείται ἡ δυσκολία, στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πρέπει κανεῖς νά σᾶς τίς δώσει. Διότι σχημάτισα τήν πεποίθησή ἀπό ὅσα ἐδῶ πού βρίσκομαι ἀκούω, πώς σᾶς ξέφυγε κατά τό πλεῖστον ἡ κατάσταση ἀπό τά χέρια, ὄχι τόσο διότι δέν τήν ἐκτιμᾶτε ὀρθά, ἀλλά διότι δέν θέλετε νά πράξετε ὅ,τι ἐπιβάλλεται. Γι' αὐτό σᾶς ζητῶ, ἂν μιλήσω ἀνοιχτά, νά μέ ὑπομείνετε, ἐξετάζοντας τοῦτο, ἂν λέω τήν ἀλήθεια καί μέ σκοπό νά βελτιωθοῦν τά πράγματα ἀπό ἐδῶ καί πέρα. Διότι μέ τό νά ἀγορεύουν μερικοί πρὸς εὐχαρίστησή σας, γιά δεῖτε σέ τί χάλια τώρα καταντήσαμε.²

- 4 Καί πρῶτα νομίζω ἀναγκαῖο νά σᾶς θυμίσω μερικά πού συνέβησαν στό παρελθόν. Θυμόσαστε, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τότε πού μᾶς ἀναγγείλανε, πρὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος πολιορκεῖ τό Ἑραῖον Τεῖχος;³ Ἦταν λοιπόν Μαιμακτηριῶν.⁴ Εἰπώθηκαν τότε πολλά καί γίνηκε ἐδῶ πολὺς σάλος καί ἀποφασίσαστε νά καθελκύσετε σαράντα τριῆρεις, νά τίς ἐπανδρώσετε μέ πολίτες κάτω τῶν σαράντα πέντε ἐτῶν⁵ καί νά εἰσφέρετε καί ἐξήντα

*Τά
προηγουμένα
λάθη*

τάλαντα. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ πέρασε ἐκεῖνος ὁ χρόνος, ἀκολούθησε ὁ Ἑκατομβαιῶν, ὁ Μεταγεινιῶν, ὁ Βοηδρομιῶν.⁶ Καί μόνο τὸν τελευταῖο τοῦτο μήνα, μετὰ τὰ μυστήρια,⁷ στείλατε τὸ Χαρίδημο⁸ μὲ δέκα πλοῖα, ἄδεια ἀπὸ στρατό⁹ καὶ μὲ πέντε ἀργυρά τάλαντα. Διότι εἶχε τότε ἔρθει ἢ εἶδηση πὼς ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἢ πὼς πέθανε¹⁰ — καὶ τὰ δύο εἰπώθηκαν — καὶ νομίσατε πὼς ἦταν ἄσκοπο πιά νὰ στείλετε δυνάμεις· καὶ ἔτσι ἐγκαταλείψατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἐκστρατεία.¹¹ Καὶ ὅμως ἀκριβῶς τότε ἦταν εὐκαιρία νὰ ἐπιχειρηθεῖ· διότι ἂν τότε πρόθυμα στέλνατε τὴ βοήθεια, ὅπως τὴν εἶχατε ἀρχικὰ ἀποφασίσει, δὲ θὰ σᾶς ἐνοχλοῦσε τώρα ὁ Φίλιππος, πού ἔτσι τότε σώθηκε.

Ἄλλὰ ὅσα ἐγιναν τότε, δὲν ξεγίνονται. Τώρα ὅμως παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία ἐνὸς ἄλλου πολέμου καὶ σᾶς τὰ θύμισα ἐκεῖνα, γιὰ νὰ μὴν πάθετε τὰ ἴδια. Πῶς λοιπὸν θὰ ἐκμεταλλευτοῦμε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν περίστασι ; Ἄν δὲ βοηθήσετε τοὺς Ὀλυνθίους, μὲ ὅσες δυνάμεις μπορεῖ νὰ διαθέσετε, θὰ φανεῖ πὼς πάντα χειρίζεστε τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα πρὸς ὄφελος τοῦ Φιλίππου. Εἶχαμε τοὺς Ὀλυνθίους μὲ κάποια ὑπολογίσιμη δύναμη καὶ τὰ πράγματα εἶχαν τὴν ἀκόλουθη μορφή, οὔτε ὁ Φίλιππος τοὺς ἐμπιστευόταν, οὔτε αὐτοὶ τὸ Φίλιππο. Ἐμεῖς τότε συνομολογήσαμε εἰρήνη μὲ τοὺς Ὀλυνθίους.¹² Αὐτὸ στάθηκε ἐμπόδιο στό Φίλιπ-

5

6

*Μιά
καινούρια
εὐκαιρία*

7

πο καί τόν δυσκόλεψε· μιά μεγάλη πόλη πού καιροφυλακτοῦσε νά τοῦ ἐπιτεθεῖ, συμφιλιωμένη μ' ἐμᾶς. Ἐμεῖς φρονούσαμε πώς μέ κάθε τρόπο ἔπρεπε νά σπρώξομε τούς ἀνθρώπους αὐτούς νά ἀνοίξουν πόλεμο ἀναμεταξύ τους. Καί νά! πού αὐτό πού ὅλοι τό κουβέντιαζαν, τώρα, κατά κάποιον

- 8 τρόπο, συντελέστηκε. Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί σᾶς ὑπολείπεται νά κάνετε, παρά νά τούς βοηθήσετε πρόθυμα καί μέ πολλές δυνάμεις; Ἐγώ δέ βλέπω τίποτα ἄλλο. Ἐκτός τῆς καταισχύνης πού θά μᾶς βαρύνει, ἂν ὑπαναχωρούσαμε, δέν εἶναι μικρός, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὁ φόβος πού μέ κατέχει γιά ὅσα ὕστερα θά συμβοῦν, ὅταν οἱ διαθέσεις τῶν Θηβαίων εἶναι αὐτές πού εἶναι,¹³ καί οἱ Φωκεῖς ἔχουν ἐξαντλήσει τούς χρηματικούς των πόρους,¹⁴ καί δέν ὑπάρχει κανείς νά ἐμποδίσει τό Φίλιππο, ἅμα συντρίψει τούς τωρινούς του ἀντιπάλους,¹⁵
- 9 νά στραφεῖ πρὸς τά ἐδῶ. Μά ἂν κανένας ἀπό σᾶς θέλει νά ἀναβάλει ὡς τότε τή λήψη τῶν ἀναγκαίων μέτρων, τότε εἶναι σάν νά θέλει νά δεῖ ἀπό κοντά τό κακό, ἐνῶ θά μπορούσε νά ἀκούσει πώς ἐπέρχεται ἀλλοῦ καί νά θέλει νά ζητάει γι' αὐτόν βοηθούς, ἐνῶ τώρα μπορεῖ αὐτός νά βοηθήσει ἄλλους. Τό ὅτι τά πράγματα θά καταλήξουν ἐδῶ, ἂν ἀφήσομε τήν παρούσα εὐκαιρία νά χαθεῖ, ὅλοι σχεδόν τό ξέρομε.¹⁶

10
Ἡ
προϊτόθεση

Ἄλλά θά μοῦ πεῖ κάποιος: «Ὅτι πρέπει τώρα νά βοηθήσομε, ὅλοι τό γνωρίζομε· καί θά βοηθή-

σομε. Ἄλλά τό πῶς, αὐτό νά μᾶς πείς». Λοιπόν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν ἀπορήσετε ἄν πῶ κάτι παράδοξο γιά τούς πολλούς. Καταστήσετε νομοθέτες. Ἄλλά στούς νομοθέτες¹⁷ μήν ὑποβάλετε κανένα νόμο — ἔχομε ἀρκετούς — ἀλλά νά προτείνετε τήν κατάργηση ἐκείνων πού μᾶς βλάπτουν σέ τούτη τήν περίσταση. Καί γιά νά μιλήσω καθαρά, ἐννοῶ τούς νόμους γιά τά θεωρικά¹⁸ καί μερικούς σχετικούς μέ τή στράτευση. Οἱ πρῶτοι χρήματα προορισμένα γιά τή μισθοδοσία τῶν στρατιωτῶν τά χορηγοῦν ὑπό μορφήν θεωρικῶν σέ αὐτούς πού μένουν στά σπίτια τους καί οἱ δεύτεροι περιέχουν ἀπαλλαγές γιά τούς ἀνυπότακτους·¹⁹ καί ἔτσι καθιστοῦν ἀπρόθυμους καί ὄσους θά ἤθελαν νά ἐκπληρώσουν τίς ὑποχρεώσεις των. Καί ὅταν αὐτά τά καταργήσετε καί καταστήσετε ἀκίνδυνο τό δρόμο σέ ἐκείνους πού θέλουν νά ποῦν ὅ,τι εἶναι τό πιό σωστό, τότε μόνο νά ἀναζητήσετε αὐτόν πού θά εἰσαγάγει πρόταση γι' αὐτό πού ὅλοι γνωρίζετε ὅτι σᾶς συμφέρει. Πρίν τά κάνετε αὐτά, μήν περιμένετε νά βρεθεῖ ἄνθρωπος νά θελήσει νά καταστραφεῖ ἀπό σᾶς, γιά νά σᾶς πεί ὅ,τι γιά σᾶς εἶναι τό ὠφελιμότερο.²⁰ Τέτοιοι ἀνθρωπο δέν θά βρεῖτε· ἄλλωστε σέ τοῦτο μόνο καί αὐτός θά κατέληγε, νά πάθει ἀδίκως κακό, ἐπειδή ἀκριβῶς αὐτά ὑποστήριξε καί πρότεινε, χωρίς νά ὠφελήσῃ τήν κατάσταση· ἀντιθέτως θά καθιστοῦσε τοῦ λοιποῦ περισσότερο ἀπό τώρα ἐπίφοβο νά λές τό σωστό. Πρέπει νά

γιά νά γίνει
τό σωστό

11

12

ἀξιώσετε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά καταργήσουν αὐτούς τούς νόμους οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι πού τούς θέ-
13 σπισαν.²¹ Διότι δέν εἶναι δίκαιο αὐτοί πού τότε θέσπισαν αὐτούς τούς νόμους νά διατηροῦν τήν εὐνοιά σας, γιά πράξεις πού ἔβλαψαν ὅλην τήν πόλη· ἐνῶ τή δυσμένεια γιά πράξεις ἀπό τίς ὁποῖες ὅλοι θά ὠφεληθοῦμε, νά τή φορτώνονται ἐκεῖνοι πού προτείνουν ὅσα γιά σᾶς εἶναι τά ὀρθότερα. Προτοῦ τά τακτοποιήσετε αὐτά, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν ζητᾶτε νά βρεθεῖ ἓνας τόσο δυνατός ἀνάμεσά μας, ὥστε νά παραβεῖ αὐτούς τούς νόμους, χωρίς νά τιμωρηθεῖ, οὔτε καί ἓνας τόσο ἀνόητος, ὥστε νά ἐμπλακεῖ σέ μιάν ὀλοφάνερη περιπέτεια.

14 Καί ὕστερα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί αὐτό δέν πρέπει νά σᾶς διαφύγει, ὅτι καμιάν ἀξία δέν ἔχει ἓνα ψήφισμα, ἂν δέ συντρέξει καί ἡ ἀπόφασή σας πρόθυμα νά ἐκτελέσετε ὅ,τι ψηφίσατε. Διότι ἂν τά ψηφίσματα ἀρκοῦσε νά ὑπάρχουν, γιά νά σᾶς ἀναγκάσουν νά πράξετε ὅ,τι πρέπει, ἢ γιά νά ἐκτελέσουν τά ἴδια ὅσα γράφουν, οὔτε ἐσεῖς ψηφίζον-
15 τας πολλά, θά ἐπράττατε ἐλάχιστα, ἢ μᾶλλον τίποτε ἀπό ὅσα ὀρίζουν,²² οὔτε καί ὁ Φίλιππος ἐπὶ τόσον καιρό θά μᾶς ταπεινῶνε. Διότι πρό πολλοῦ ἤδη, δυνάμει αὐτῶν τῶν ψηφισμάτων, θά εἶχε τιμωρηθεῖ. Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι τά πράγματα. Διότι ἡ πράξη ἐνῶ κατά τή χρονική τάξη ἔρχεται ὕστερα ἀπό τούς λόγους καί τήν ψηφοφορία, κατά τή δύναμη ἔρχεται πρώτη καί εἶναι σπουδαιότερη. Πράξη

*Ἐνάγκη
ἔργων ὅσο
εἶναι καιρός.
Μόνη λύση
ἢ χρη-
σιμοποίηση
τῶν
θεωρικῶν*

Χουσό περίπλοτο ρωμαϊκῶν χρόνων μέ παράσταση κεφαλῆς τοῦ Φιλίππου Β' (Παρίσι, Ἐθν. Βιβλιοθήκη).

λοιπόν χρειάζομαστε· τά ἄλλα τά ἔχομε. Ὑπάρχουν μεταξύ μας, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐκεῖνοι πού μποροῦν νά πούν τά δέοντα, καί ἐσεῖς, ὅσα εἶπω-

- θοῦν, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο λαό, ἔχετε τήν ἐξυπνάδα νά τά ἀντιληφθεῖτε· καί θά μπορούσατε καί τώρα ἀκόμη νά τά ἐκτελέσετε, ἂν ἐνεργούσατε σωστά. Ποιάν ἐποχή, ποιάν εὐκαιρία, ὦ ἄνδρες Ἰσραηλιῖται, καλύτερη ἀπό αὐτήν περιμένετε ; Πότε θά κάνετε ὅ,τι πρέπει, ἂν ὄχι τώρα ; Δέν κατέχει κίόλας ὅλα τά ὄχυρά μας²³ ὁ ἄνθρωπος αὐτός ; Καί ἂν καταλάβει καί τήν Ὀλυνθο, δέν θά ὑποστοῦμε τίς χειρότερες ἀπό ὅλους ταπεινώσεις ; Δέν τόν πολεμοῦνε τώρα ἐκεῖνοι στούς ὁποίους ἔχομε ὑποσχεθεῖ, ὅτι προθύμως, ἂν πολεμήσουν, θά τούς βοηθήσομε ; Δέν εἶναι αὐτός ὁ ἐχθρός μας ; Δέν κατέχει μέρη δικά μας ; Δέν εἶναι βάρβαρος ;²⁴ Ὅ,τι κακό καί ἂν ποῦμε, δέν τοῦ ταιριάζει ; Ἰσραηλιῖται, πρὸς θεῶν, ἀφοῦ τά πάντα θά τά ἔχομε ἀφήσει στήν τύχη τους, γιά νά μήν πῶ πῶς θά ἔχομε καί συμβάλει στά κατορθώματά του, τότε θά γυρέψομε τούς ὑπεύθυνους ; Διότι ποτέ δέν θά ὁμολογήσομε πῶς ὑπεύθυνοι εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι· γι' αὐτό εἶμαι βέβαιος. Ποτέ οἱ φυγάδες στούς κινδύνους τοῦ πολέμου δέν κατηγοροῦν τόν ἑαυτό τους· κατηγοροῦν τό στρατηγό καί ὅσους ἦταν γύρω τους, τούς πάντες. Ἡ ἡττα ὅμως προῆλθε ἀπό ὅλους, πού ὀπωσδήποτε ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Διότι μποροῦσε, αὐτός πού κατηγορεῖ τούς ἄλλους, νά εἶχε σταθεῖ στή θέση του, καί ἂν αὐτό τό ἔκανε ὁ καθένας, θά νικούσανε. Καί τώρα ἂν κάποιος δέ λέει τά σωστά, ἄς σηκωθεῖ ἄλλος νά τά πεῖ χωρίς νά

κατηγορεί τόν πρώτο. Λέει πάλι κανένας ἄλλος
τά πιά σωστά ; Μέ τό καλό, αὐτά νά πράξετε.
Μά δέν εἶναι εὐχάριστα ; Δέ φταίει σέ αὐτό ὁ
ὁμιλητής· ἐκτός ἄν χρέος του ἦταν νά διατυπώνει
εὐχές καί παρέλειψε νά τό κάνει. ²⁵ Ἄλλά, ὦ ἄνδρες
Ἄθηναῖοι, οἱ εὐχές εἶναι εὐκολες, σέ λίγα λόγια
μπορεῖ νά συνοψίσεις ὅλες τίς ἐπιθυμίες σας. Τό νά
πάρετε ὅμως μίαν ἀπόφαση, ὅταν συζητεῖται ἡ
πολιτική κατάσταση, τό πράγμα δέν εἶναι τόσο
εὐκολο· διότι πρέπει νά προτιμήσετε τά σωστά
ἀπό τά εὐχάριστα, ὅταν δέν μπορείτε νά πετύ-
χετε καί τά δύο μαζί. Μά θά μοῦ πεῖτε : ἄν κάποιος 19
ἔχει τρόπο καί τά θεωρικά νά μή θίξει καί γιά τά
στρατιωτικά νά βρεῖ ἄλλους πόρους, δέ θά εἶναι
αὐτός ὁ πιά καλός ; Καί βέβαια θά εἶναι, ἄν τέ-
τοιος ὑπάρχει, ὦ ἄνδρες Ἄθηναῖοι. Ἄλλά ἀμφι-
βάλλω ἄν ποτέ ὑπῆρξε ἢ θά ὑπάρξει ἄνθρωπος,
πού ἀφοῦ ξοδέψει αὐτά πού ἔχει ἐκεῖ πού δέν πρέ-
πει, ἀπό αὐτά πού δέν ἔχει, θά βρεῖ τρόπο νά ἀντλή-
σει ὅσα πρέπει νά ξοδευτοῦν. Θαρρῶ πώς τούς
τέτοιους διαλογισμούς κατά πολύ τούς ἐμπνέει ἡ
ἐπιθυμία τοῦ καθενός, διότι τίποτε δέν εἶναι πιά
εὐκολο ἀπό τό νά αὐταπατάσαι. Καθένας νομίζει
πώς ὅλα εἶναι ὅπως τά θέλει. Ἄλλά πολλές φορές 20
δέν εἶναι ἔτσι τά πράγματα. Ἀντιμετωπίστε λοιπόν
τά πράγματα, ὦ ἄνδρες Ἄθηναῖοι, ὅπως στά πρᾶγ-
ματα ἀρμόζει, καί θά μπορέσετε νά ἐκστρατεύσετε
καί νά πληρωθεῖτε τό μισθό σας. Δέν ταιριάζει

σέ φρόνιμους καί σέ γενναίους ἄνδρες, ἀπό ἔλλειψη χρημάτων παραμελώντας τίς πολεμικές των ἐπιχειρήσεις, νά ἀνέχονται μέ εὐκολία τέτοιες ταπεινώσεις,²⁶ οὔτε καί ἀπό τή μιᾶ νά ἀρπάζουν τά ὄπλα καί νά ἐπιτίθενται κατά τῶν Κορινθίων καί τῶν Μεγαρέων²⁷ καί ἀπό τήν ἄλλη νά ἀφήνουν τό Φίλιππο νά ἐξανδραποδίζει ἐλληνικές πόλεις, διότι δέν ὑπάρχουν διαθέσιμα χρήματα γιά τά ἐφόδια τοῦ στρατοῦ.

21
*Τό πα-
ράδειγμα
καί τό ἦθος
τῶν παλαιῶν
καί τῶν
Κορινθίων
, Ἀθηναίων*

Καί ἄν προτίμησα νά διατυπώσω μιᾶ διαφορετική γνώμη, δέν τό ἔκανα γιά νά ἐνοχλήσω μερικούς ἀπό σᾶς. Δέν εἶμαι οὔτε τόσο ἄμυαλος, οὔτε τόσο κακορίζικος, ὥστε νά θέλω νά γίνω μισητός, ὅταν νομίζω πώς δέν μπορῶ νά ὠφελησω. Θαρρῶ ὅμως πώς ὁ ἄξιος πολίτης πρέπει νά προτιμᾷ νά λέει ἐκεῖνα πού σώζουν τήν πολιτεία, παρά ἐκεῖνα πού σᾶς εὐχαριστοῦνε. Καί ἄκουσα νά λένε, ὅπως θά τό ἀκούσατε καί σεῖς, γιά τοὺς προγόνους μας, αὐτούς τοὺς ὁποίους ὅλοι οἱ ρήτορες ἐπαινοῦν, ἀλλά διόλου δέ μιμοῦνται, πώς, σύμφωνα μέ τούτη τήν παράδοση καί μέ αὐτό τόν τρόπο, διαχειρίζονταν τά πολιτικά θέματα, ὁ ξακουστός Ἀριστείδης, ὁ Νικίας, ὁ συνονόματός μου Δημοσθένης²⁸ καί ὁ Περικλῆς.²⁹ Ἀφότου ὅμως ἐμφανίστηκαν οἱ ρήτορες πού σᾶς ρωτᾶνε : « Τί ἐπιθυμεῖτε ; Τί πρόταση θέλετε νά κάνω ; Πῶς θά σᾶς εὐχαριστήσω ; », ἀπό τότε, γιά μιᾶ στιγμιαία ἱκανοποίηση, ἀπεμπολήσατε τά συμφέροντα τῆς πόλεως καί ἔτσι συμβαί-

νουν αὐτά πού ξέρετε. Καί αὐτοί μέν καλά κάνουν
τή δουλειά τους. Ἐσεῖς ὅμως εἶστε τοῦ λυπημοῦ.
Ἄλλά, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σκεφτεῖτε ποιά θά 23
μποροῦσε ν' ἀναφέρει κανεῖς ὡς βασικά χαρακτη-
ριστικά τῶν ἔργων τῶν προγόνων σας καί τῶν δικῶν
σας. Μέ λίγα λόγια θά σᾶς ἀναφέρω γεγονότα,
πού σᾶς εἶναι γνώριμα. Διότι δέν εἶναι ἀνάγκη,
ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γιά νά εὐτυχήσετε, ἀπό ξένους
τόπους νά πάρετε παραδείγματα, μπορεῖτε νά τά 24
πάρετε ἀπό τό δικό σας. Λοιπόν ἐκεῖνοι τοὺς ὀ-
ποίους οἱ ρήτορες δέν κολάκευαν, καί δέν τοὺς
χαρίζονταν, ὅπως τώρα αὐτοί, ἐπί σαρανταπέντε
χρόνους ³⁰ στάθηκαν ἄρχοντες τῶν Ἑλλήνων, μέ
τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων τή θέληση, καί μάζεψαν
περισσότερα ἀπό δέκα χιλιάδες τάλαντα ³¹ στήν
Ἀκρόπολη, ³² ὁ δέ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἦταν
ὑποταγμένος τότε σέ αὐτούς, ³³ καθὼς ἀρμόζει νά
εἶναι ὑποταγμένος ὁ βάρβαρος στοὺς Ἑλληνας. ³⁴
Στρατευμένοι οἱ ἴδιοι ³⁵ πολλὰ καί λαμπρά τρόπαια ³⁶
στήσανε, πολεμώντας κατὰ ξηρὰν καί κατὰ θάλασ-
σαν· καί εἶναι οἱ μόνοι ἄνθρωποι πού γιά τά ἔργα
τους ἄφησαν πίσω τους μιά δόξα μεγαλύτερη ἀπό 25
τό φθόνο. ³⁷ Τέτοιοι στάθηκαν οἱ πρόγονοί μας
μέσα στόν ἑλληνικό κόσμο. Κοιτάξτε τώρα μέσα
στήν πόλη πῶς διαμορφώσανε τή δημόσια καί τήν
ιδιωτική τους ζωή. Δημόσια μέν ἀνεγείρανε τόσα
καί τέτοια οἰκοδομήματα, καί περιλάμπρους ναοὺς,
τέτοια σέ αὐτοὺς τοποθετήσανε ἀναθήματα, ὥστε

- 26 κανέννας μεταγενέστερος δέν μπόρεσε νά τούς ξεπεράσει. Στόν ιδιωτικό τους ὅμως βίο ἦταν τόσο μετρημένοι, τόσο πιστοί στό ἦθος τοῦ πολιτεύματος, ὥστε ὅποιοι ἀπό σᾶς ξέρετε ποιά ἦταν τά σπίτια τοῦ Ἄριστείδη καί τοῦ Μιλτιάδη καί τῶν τότε ἐπιφανῶν, θά παρατηρήσατε πώς δέν ἦταν μεγαλοπρεπέστερα ἀπό τά σπίτια τοῦ γείτονά τους. Διότι δέν ἀσχολοῦνταν μέ τά δημόσια πράγματα γιά νά πλουτίσουν οἱ ἴδιοι, ἀλλά διότι ὁ καθένας τους πίστευε πώς εἶχε χρέος νά ἀυξήσει τόν δημόσιο πλοῦτο. Ἐντιμοί ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, εὐσεβεῖς ἀπέναντι τῶν θεῶν, διαποτισμένοι ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἰσότητος ὅταν διοικοῦσαν, εἶναι φυσικό πού φτάσανε σέ μιά τόσο μεγάλη εὐδαιμονία. Καί τότε μέν τέτοια ἦταν τά πολιτικά ἦθη τῶν προγόνων μας, ὅταν εἶχαν ἐπικεφαλῆς των αὐτούς πού σᾶς ἀνέφερα. Τώρα ὅμως μέ αὐτούς τούς «χρηστούς» ἀνθρώπους ποιά εἶναι ἡ κατάστασις ; Ἄραγε ἴδια μέ τῶν προγόνων μας ἢ μιά παρόμοια ; Αὐτοί πού . . . ἀλλά προτιμῶ νά μήν πῶ ἄλλα, ἂν καί θά εἶχα πολλά νά πῶ. Βλέπετε ὅμως ὅλοι, πώς τώρα πού γύρω μας ὑπάρχει ἐρημία καί οἱ Λακεδαιμόνιοι καταστράφηκαν, καί οἱ Θηβαῖοι ἔχουν πολλές δυσκολίες³⁸ καί ἀπό τούς ἄλλους κανέννας δέν εἶναι ἄξιος νά διεκδικήσῃ ἀπέναντί μας τά πρωτεῖα, ἐνῶ θά μᾶς ἦταν δυνατό καί τά δικά μας νά κατέχομε μέ ἀσφάλεια καί τά δίκαια τῶν ἄλλων νά προστατεύσομε, στερηθήκαμε καί δικά μας ἐδᾶ-
- 27

φη. ³⁹ Σέ ἄχρηστες δαπάνες ξοδέψαμε χίλια πεντα- 28
κόσια τάλαντα, καί τούς συμμάχους πού εἶχαμε
ἀποκτήσει τήν ὥρα τοῦ πολέμου, ⁴⁰ αὐτοί ⁴¹ φρόν-
τισαν νά τούς χάσομε, τώρα πού εἶναι εἰρήνη καί
ἔχομε καί γυμνάσει ⁴² ἐναντίον μας ἕναν τόσο μεγά-
λον ἐχθρό. Ἡ ἄς ἀνέβει ἕνας σέ αὐτό τό βῆμα καί
ἄς μοῦ πεῖ πώς ὄχι ἀπό μᾶς, ἀλλά ἀπό ἄλλη αἰτία 29
ἔγινε ὁ Φίλιππος δυνατός ; «Μά, φίλε μου», θά
μοῦ ποῦν, «ἄν τά ἐξωτερικά πᾶν ἄσχημα, τά ἐσωτε-
ρικά ὁμως τῆς πόλεως πᾶνε καλύτερα». Τί λοιπόν
νά ἀναφέρομε γι' αὐτά ; Τίς ἐπάλξεις πού σοβαν-
τίσαμε, τούς δρόμους πού ἐπισκευάσαμε, τίς βρύ-
σες καί κάτι τέτοιες φλυαρίες. ⁴³ Στρέψτε τά βλέμ-
ματά σας πρὸς τούς πολιτικούς πού τά ἔφτιαξαν
αὐτά· ἀπ' αὐτούς ἄλλοι ἀπό φτωχοί ἔγιναν πλούσιοι,
ἄλλοι ἀπό ἄσημοι σημαίνοντες· μερικοί κατασκευά-
σανε τίς κατοικίες των μεγαλοπρεπέστερες ἀπό τά
δημόσια κτίρια, καί ὅσο ὁ πλοῦτος τῆς πόλεως
γινότανε λιγότερος, τόσο αὔξαινε ὁ δικός των. ⁴⁴

Ποιά εἶναι ἡ αἰτία ὄλων αὐτῶν ; Γιατί ἄλλοτε 30
πήγαιναν ὅλα καλά καί τώρα πᾶν ὅλα στραβά ;
Διότι πρωτίστως ὁ δῆμος, ἔχοντας τό θάρρος νά
παίρνει τά ὄπλα, αὐτός ἤλεγχε τούς πολιτικούς·
σέ αὐτόν ἀνῆκε ὁλόκληρος ὁ δημόσιος πλοῦτος
καί τοῦ καθενός τοῦ ἄρεζε ἀπό τό δῆμο νά δέχεται 31
μιά τιμή, ἕνα ἀξίωμα, ἕνα ὅποιο ἀγαθό. Τώρα
ἀντιθέτως κύριοι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐξουσίας εἶναι
οἱ πολιτευόμενοι· ὅλα μέσῳ αὐτῶν κατορθώνονται·

σεις μὲν, ὁ δῆμος, ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ τῆ δύναμής
σας, χωρὶς χρήματα, χωρὶς συμμάχους καταντή-
σατε ὑπηρετές, ἄνθρωποι τῆς προσκολλησεως, εὐ-
χαριστημένοι ἂν αὐτοὶ σᾶς χορηγήσουν τὰ θεω-
ρικά ἢ σᾶς ὀργανώσουν τὰ Βοηδρόμια·⁴⁵ καὶ τό-
πιό ἐξωφρενικό, τοὺς χρωστᾶτε καὶ χάρη ἂν σᾶς
δώσουν αὐτὰ πού σᾶς ἀνήκουν. Αὐτοὶ δὲ ἀφοῦ
σᾶς μαντρώσανε στὴν ἴδια σας τὴν πόλη, σᾶς σέρ-
νουν μέ τὰ τέτοια καὶ σᾶς τιθασσεύουν ἔτσι πού
32 νὰ εἶστε τοῦ χεριοῦ των. Πιστεῦω πὼς οὐδέποτε
μπορεῖ νὰ ἀποκτήσουν ὑψηλό καὶ γενναῖο φρόνημα
αὐτοὶ πού κάνουν μόνο ταπεινές καὶ φαῦλες πράξεις.
Κατὰ τὴ συμπεριφορά τῶν ἀνθρώπων εἶναι, κατ'
ἀνάγκην, καὶ τό φρόνημά τους. Μά τὴ Δήμητρα,
δὲ θά ἀπορήσω ἂν ὑποστῶ ἀπὸ σᾶς ζημιά μεγαλύ-
τερη γι' αὐτὰ πού εἶπα ἀπὸ ἐκείνη πού θά ὑποστοῦν
αὐτοὶ, γιὰ τὰ κακὰ πού διαπράξανε. Δέ σᾶς ἀρέσει
ἢ παρρησία σέ ὅλα τὰ θέματα. Ἐγὼ τουλάχιστον
ἐκπλήσσομαι πού μέ ἀφήσατε νὰ πῶ καὶ αὐτὰ πού
ὡς τώρα εἶπα.⁴⁶

33 Ἄν λοιπόν, ἔστω καὶ τώρα, ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ
αὐτές τίς συνήθειες καὶ ἀποφασίσετε νὰ στρατευ-
τεῖτε καὶ νὰ ἐνεργήσετε, ὅπως ἀρμόζει σέ ἸΑθη-
ναίους, ἂν τὰ χρήματα πού ἔχετε ἐδῶ στὸν τόπο,
τὰ χρησιμοποιήσετε γιὰ νὰ ἀποκτήσετε ἀγαθὰ πού
βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα, τότε ἴσως, μπορεῖ,
ἴσως, ὦ ἄνδρες ἸΑθηναῖοι, νὰ ἀποκτήσετε ἓνα ἀγα-
θὸ μεγάλο καὶ ἀπολύτως ἀσφαλές, καὶ νὰ γλιτώσε-

⁴⁵ *Ἐπίλογος—*
Ἐκκλήση
στούς
ἸΑθηναίους
νά
ἐφαρμοῦσουν
δαστήρια
νέες λύσεις

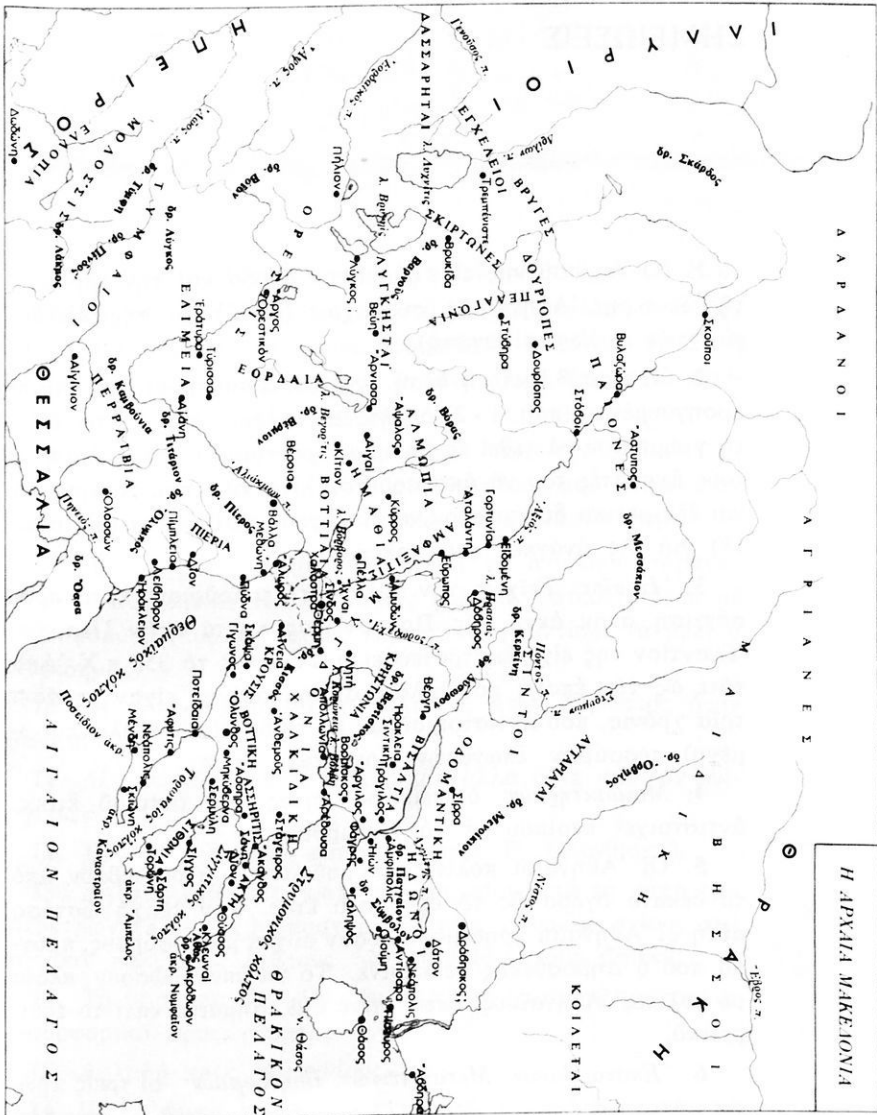
τε από τις μικροπαροχές, σάν εκείνες τις διαιτητικές τροφές, πού δίνουν οί γιατροί στους άρρώστους, τροφές πού οϋτε δύναμη δίνουν οϋτε σέ αφήνουν νά πεθάνεις. Διότι αϋτά πού σᾶς μοιράζουν τώρα, οϋτε τέτοια εἶναι, ὡστε νά ἔχετε μιá μόνιμη ὠφέλεια, οϋτε σᾶς αφήνουν νά ἀπελπιστεῖτε, ὡστε νά ἀντιδράσετε. Ἐπλῶς ἐπαυξάνουν τοῦ καθενός τή ραθυμία. Θά μοῦ πεῖτε: «᾽Ωστε ἐσύ προτείνεις μισθοδοσία ;»⁴⁷ Ναί· καί συγχρόνως τήν ὀργάνωση ὄλων, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὡστε ὁ καθένας, λαμβάνοντας ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο τήν ἀναλογία του, νά τοποθετηθεῖ ἐκεῖ πού ἡ πόλις τόν χρειάζεται. Μπορεῖ νά ἔχομε εἰρήνη· τότε θά εἶναι ὁ καθένας σέ καλύτερη κατάσταση· θά μένει σπίτι του καί δέ θά βρίσκεται στήν ἀνάγκη νά ἀσχολεῖται μέ βάνουσα ἔργα. Ἐάν πάλι συμβοῦν γεγονότα, ὅπως τά τωρινά, τότε σάν στρατιώτης, ἀπό τά ἴδια αϋτά κοινά χρήματα θά πάρει ὁ καθένας τό μισθό του· ἔτσι εἶναι δίκαιο νά ὑπηρετήσῃ τήν πατρίδα. Ἐάν εἶναι κανένας ὑπερήλικος, ὅσα αϋτός τώρα παίρνει ἀδικαιολόγητα, χωρίς νά ὠφελεῖ, τότε θά τά πάρει ὡς μισθό, κανονικά καί ἐξ ἴσου μέ ὄλους τοὺς ἄλλους, ἀναλαμβάνοντας ἐφορευτικά καί διοικητικά καθήκοντα. Μέ λίγα λόγια, χωρίς νά ἀφαιρέσω τίποτε, χωρίς νά προσθέσω παρά μόνο λίγα, παραμερίζοντας τήν ἀταξία, ξαναφέρνω μιá τάξη στήν πόλη, μιá τάξη γενική πού θά διέπει τις πυροχές, τή στράτευση, τήν ἄ-

34

35

σκηση τῆς δικαστικῆς λειτουργίας, καί γενικά τά καθήκοντα πού καθέννας ἐκτελεῖ, ἀναλόγως μέ τήν ἡλικία του καί ἀναλόγως μέ τίς ἀνάγκες πού παρουσιάζονται. Ἐγώ δέ σᾶς πρότεινα ποτέ νά διανείμετε σέ αὐτούς πού δέν ἐργάζονται τά χρήματα πού ἀνήκουν σέ αὐτούς πού ἐργάζονται. Δέ σᾶς πρότεινα ποτέ νά μένετε ἀδρανεῖς καί ἄνεργοι καί διστακτικοί καί νά κοιτάζετε νά πληροφορηθεῖτε, ἂν οἱ μισθοφόροι τοῦ δεῖνα στρατηγοῦ νικήσανε. Διότι 36 τώρα αὐτά συμβαίνουν. Δέ μέφομαι βέβαια ὅποιον κάνει γιά σᾶς κάτι ἀπό ὅσα πρέπει νά γίνουν,⁴⁸ ἀλλά ἔχω τήν ἀξίωση καί ἐσεῖς νά κάνετε γιά τόν ἑαυτό σας, αὐτά γιά τά ὅποια τιμᾶτε ἄλλους· καί νά μήν τούς παραχωρεῖτε τήν τιμητική θέση πού δίνει ἡ ἀρετή καί σᾶς τήν κληροδότησαν οἱ πρόγονοί σας, ἀφοῦ τήν ἀποκτήσανε μέ πολλούς καί ωραίους ἀγῶνες.

Εἶπα σχεδόν ὅλα ὅσα ἐνόμιζα πώς ἐσύμφερε νά πῶ. Ἐσεῖς ἄς ἀποφασίσετε, ὅ,τι θά ἀποδειχθεῖ ὠφέλιμο στήν πόλη καί σέ ὅλους σας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. 'Ο Δημοσθένης είχε ζήσει τήν ἄνοδο καί τήν παρακμή τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (βλ. *Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων*, εισαγωγή).

2. Ἡ παρ. 3 ἔχει τή θέση ἑνός δευτέρου προοιμίου. Ἀφοῦ προηγουμένως (παρ. 1 - 2) ὁ ρήτορας ἀνέφερε πῶς πρέπει κατά τή γνώμη του νά τεθεῖ τό ζήτημα, προετοιμάζει τώρα (παρ. 3) τοὺς ἀκροατές του νά ἀκούσουν σέ λίγο κάτι πού θά τοὺς εἶναι ἐξαιρετικά δυσάρεστο : νά διαθέσουν τά θεωρικά (βλ. σημ. 18) γιά τίς ἀνάγκες τοῦ πολέμου.

3. *Ἡραίων Τείχος*: τήν πόλη αὐτή τοποθετοῦν κατά προσέγγιση στήν ἀκτὴ τῆς Προποντίδας κοντά στήν Πέρινθο. Ἐναντίον τῆς εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ Φίλιππος τό 352 π.Χ. Ἀπό τότε ὡς τήν ἐποχὴ πού μιλάει ὁ Δημοσθένης εἶχαν περάσει τρία χρόνια, πού ἀντιστοιχοῦσαν μέ τή θητεία (ἄχι ὀλοκληρωμένη) τεσσάρων ἐπωνύμων ἀρχόντων.

4. *Μαιμακτηριῶν*: ὁ πέμπτος μήνας τοῦ ἀττικοῦ ἔτους ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τό Νοέμβριο.

5. Οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες μποροῦσαν νά στρατευθοῦν ἀπό τό δέκατο ὄγδοο ὡς τό ἐξηκοστό ἔτος. Τήν ἐποχὴ ὡστόσο αὐτή οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν συχνά μισθοφόρους, πράγμα πού ὁ Δημοσθένης κατέκρινε. Τό νά ἐπανδρώσουν πλοῖα μέ πολίτες Ἀθηναίους, ὅπως ἐγίνε ἐδῶ, σήμαινε κάτι τό ἐξαιρετικό.

6. *Ἐκατομβαιῶν, Μεταγειτινῶν, Βοηδρομιῶν*: οἱ τρεῖς πρῶτοι μήνες τοῦ ἀττικοῦ ἔτους. Ἀντιστοιχοῦν κατά προσέγγιση

μέ τούς 'Ιούλιο, Αύγουστο καί Σεπτέμβριο (τοῦ 351 π.Χ.).

7. Δηλαδή τά 'Ελευσίγια μυστήρια (τά μεγάλα) πού τήν ἐποχή αὐτή τά τελοῦσαν κάθε χρόνο ἀπό τίς 15 ἕως τίς 25 ἢ 26 τοῦ Βοηδρομιῶνος. Πέρασαν ἔντεκα μῆνες, ὥσπου νά στείλουν οἱ 'Αθηναῖοι τή βοήθεια.

8. *Χαρίδημος*: ἀρχηγός μισθοφόρων ἀπό τήν Εὐβοία. 'Υπηρέτησε γιά πολλά χρόνια τούς 'Αθηναίους, πού ἐκτιμοῦσαν τίς ἰκανότητές του καί τόν ἔκαναν 'Αθηναῖο πολίτη.

9. 'Ενῶ δηλαδή εἶχαν ἀποφασίσει νά στείλουν σαράντα πλοῖα ἐπανδρωμένα μέ 'Αθηναίους πολίτες, ἔστειλαν δέκα μέ μισθοφόρους (πού κι αὐτούς ἔπρεπε νά φροντίσει νά βρεῖ ὁ *Χαρίδημος*).

10. 'Η πληροφορία πώς ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἦταν σωστή.

11. Δέν ἀνακάλεσαν τό *Χαρίδημο*, ἀλλά οὔτε καί τόν ἐνίσχυσαν.

12. Τό 352 π.Χ. (Βλ. εἰσαγωγή στόν Γ' 'Ολυμπιακό).

13. Δηλαδή ἐχθρικές, γιατί οἱ 'Αθηναῖοι μετά τή μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.) ὑποστήριξαν τούς Λακεδαιμονίους καί κατοπιν πάλι τούς ἐχθρούς τῶν Θηβαίων, τούς Φωκεῖς.

14. Τό θησαυρό τῶν Δελφῶν ἀπό τόν ὁποῖο πλήρωναν τό μισθοφορικό τους στρατό.

15. Δηλαδή τούς 'Ολυμπίους.

16. 'Η πολιτική τοῦ Δημοσθένη εἶναι νά κρατήσῃ ὅσο τό

δυνατόν μακρύτερα από την Ἀττική τόν πόλεμο. Ἄν κατόρθωνε ὁ Φίλιππος νά ἔχει ἐλεύθερα τά χέρια του στή Χαλκιδική, ἡ κάθοδος του πρὸς τήν Ἀττική θά διευκολυνόταν. Ἐνας ἐνδιάμεσος σοβαρός φραγμός δέν ὑπῆρχε. Τούς Θεσσαλούς τούς θεωρεῖ παραδομένους μετά τό 352 στούς Μακεδόνες, οἱ Φωκεῖς ἦταν ἐξουθενωμένοι καί οἱ Θηβαῖοι ἦταν περισσότερο ἀπό ὑποποῖ. Ὁ δρόμος πρὸς τήν Ἀττική ἦταν ἀνοικτός. Ὁ Φίλιππος, πιό πανοῦργος, δέν ἀκολούθησε τήν τακτική πού φοβόταν ὁ Δημοσθένης. Προτίμησε τήν πολιτική τῆς βραχυκύκλωσης καί τῆς ἀπομόνωσης τῶν Ἀθηνῶν.

17. Νομοθέτες: συχνά ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀποφάσιζε νά γίνουν νομοθετικές ἀλλαγές, πράγμα πού μπορούσε νά προτείνει ὅποιοσδήποτε πολίτης. Οἱ προτάσεις παραπέμπονταν σ' ἓνα σῶμα ἀπό 501 ἢ 1001 νομοθέτες, πού ἐκλέγονταν ἀνάμεσα ἀπό τούς δικαστές τῆς Ἡλιαίας. Ἡ διαδικασία ἔμοιαζε μέ δικαστήριο καί τήν ἀπόφαση γιά τόν καινούριο νόμο ἔπαιρναν μέ ψηφοφορία.

Ἡ πρόταση τοῦ Δημοσθένη διατυπώνεται ἀπροσδόκητα στό σημεῖο αὐτό τοῦ λόγου καί πετυχαίνει νά προκαλέσει τήν ἐκπληξη καί τήν ἀπορία.

18. Θεωρικά, ἦταν τό χρηματικό ποσό πού τό δημόσιο ταμεῖο χορηγοῦσε στούς φτωχοῦς πολίτες γιά νά πληρώνουν τό καθορισμένο εἰσιτήριο γιά τίς θεατρικές παραστάσεις καί γιά νά παρακολουθοῦν τίς δημόσιες γιορτές. Καθιερώθηκε, ὅπως πιστεύεται, στά χρόνια τοῦ Περικλῆ γιά τίς θεατρικές παραστάσεις, μέ τόν καιρό ὅμως ἐπεκτάθηκε καί σέ ἄλλους ἑορτασμούς καί γενικά πῆρε τή μορφή βοηθήματος πρὸς τούς πολίτες. Στίς δύσκολες στιγμές γιά τήν Ἀθήνα εἶχε καταργηθεῖ, τό ἐπανεφέραν ὅμως ἀργότερα καί μάλιστα αὔξησαν τό ποσό ἀπό δύο ὀβολοῦς σέ μία δραχμή (τό 395 π.Χ.).

Στά μέσα τοῦ 4ου αἰώνα ὁ Εὐβουλος, πού ἦταν γιά πολλά χρόνια ἐπικεφαλῆς τῆς πολιτείας, μέ διάταξη πού εἰσηγήθηκε

φρόντισε νά διοχετεύσει στό ταμείο τῶν θεωρικῶν τά πιά πολλά, ἀπό τά περισσεύματα τῶν ἄλλων ταμείων, μέ σκοπό νά διανέμονται τά χρήματα στό λαό. Ἔτσι τό ποσό τῶν θεωρικῶν ἀνέβηκε καί ἔγινε πολύ σημαντικό γιά τήν πολιτεία. Συγχρόνως, ἐνῶ συχνά προηγουμένως σέ περίπτωση πολέμου γινόταν μεταφορά τοῦ *θεωρικοῦ* στό *στρατιωτικόν*, ὁ Εὐβουλος πρότεινε νόμο πού ἀπαγόρευε τή διάθεση τῶν θεωρικῶν γιά τίς πολεμικές ἀνάγκες, ἀκολουθῶς μάλιστα χαρακτηρίζε καί κάθε μελλοντική πρόταση γιά ἀλλαγὴ τοῦ νόμου παράνομη καί πρόβλεπε γιά τέτοια περίπτωση βαρύτερη ποινή. Μέ τά μέτρα αὐτά ὁ Εὐβουλος κρατοῦσε τό λαό μέ τό μέρος του καί ἐξασφάλιζε τή συνέχιση τῆς φιλειρηνικῆς πολιτικῆς του.

Ὁ Δημοσθένης λοιπόν δίσταζε νά προτείνει τήν κατάργηση τοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου καί τή διάθεση τῶν θεωρικῶν στό στρατό γιά δύο λόγους : Κινδύνευε ἀπό τό ἓνα μέρος νά προκαλέσει τήν ὀργή τῶν φτωχότερων πολιτῶν ἐναντίον του καί ἀπό τό ἄλλο νά τόν καταγγείλουν ὅτι ὑποβάλλει πρόταση πού ὁ νόμος τήν ἀπαγορεύει (*γραφὴ παρανόμων*). Μολταῦτα τή γνώμη του, πού συγκαλυμμένα εἶχε διατυπώσει ἤδη καί στόν Α' Ὀλυμπιακό λόγο του, τήν ἐκφράζει ἐδῶ τολμηρά καί ἀπερίφραστα.

Ὅπως δὴποτε οἱ προτάσεις του δέν ἔγιναν δεκτές στήν περίσταση αὐτή καί μόνο ἀφοῦ μεσολάβησαν καί ἄλλα ἀποφασιστικά γεγονότα, τό 339 π.Χ., λίγο πρὶν ἀπό τή μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁ νόμος καταργήθηκε. Ὁ Δημοσθένης πέτυχε τό σκοπό του, ἦταν ὅμως ἀργά.

19. Ὑπῆρχαν κατηγορίες πολιτῶν πού σύμφωνα μέ τό νόμο μπορούσαν νά ἐξαίρεθοῦν ἀπό τή στράτευση. (Ἐπάρχει μαρτυρία ὅτι τέτοιες κατηγορίες ἦταν οἱ ἔμποροι, οἱ τελῶνες καί οἱ χορευτές τραγωδιῶν). Ἐδῶ ὡστόσο ὁ Δημοσθένης ἐννοεῖ διάφορες εὐκολίες τοῦ νόμου πού χρησιμοποιοῦσαν πολλοὶ ὑπόχρεοι γιά στράτευση καί κατόρθωσαν νά στέλνουν στή

θέση τους άλλων (δοῦλο ἢ μισθοφόρο).

20. Θέλει νά τονίσει πόσο ὁ νόμος γιά τά θεωρικά στεκόταν ἐμπόδιο στό καλό τῆς πόλεως.

21. Ἀναφέρεται στόν Εὐβουλο (βλ. πιό πάνω σημ. 18). Ὁ Δημοσθένης δέν ἀναφέρει ὀνομαστικά τούς ἀντιπάλους του στούς συμβουλευτικούς του λόγους, πράγμα πού βλέπομε καί στόν *Ἵπέρο τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων*. Σκοπός του εἶναι νά χτυπήσει τήν πολιτική τῶν ἀντιπάλων του καί ὄχι νά ἐπιτεθεῖ σέ πρόσωπα.

22. Σκληρός σαρκασμός γιά τήν ἀδράνεια τῶν Ἀθηναίων (πρβλ. *Ἵπέρο τῶν Ροδίων* παρ. 1).

23. Σημαντικές κτήσεις ἢ συμμαχικές πόλεις τῶν Ἀθηναίων πού εἶχε ἤδη (πρὶν ἀπό τό 350 π.Χ.) καταλάβει ὁ Φίλιππος ἦταν : Στή Μακεδονία ἢ Ἀμφίπολη, ἢ Πύδνα, ἢ Ποτίδαια, ἢ Μεθώνη, στή Θράκη τά Ἀβδηρα καί ἡ Μαρώνεια, στή Θεσσαλία οἱ Φερέες καί οἱ Παγασές.

24. Οἱ καθιερωμένοι θεσμοί καί τά κληρονομημένα ἔθιμα τῶν Μακεδόνων παρουσίαζαν κάποιες διαφορές ἀπό τούς ἀντίστοιχους θεσμούς καί τά ἔθιμα τῶν νοτιότερων Ἑλλήνων. Αὐτό ξένιζε τούς ὑπόλοιπους Ἕλληνες καί τούς ἔκανε νά ἀποκαλοῦν ἄστοχα τούς Μακεδόνες «βαρβάρους». Καί ὅμως οἱ Μακεδόνες εἶχαν ἔντονη ἑλληνική συνείδηση καί οἱ βασιλεῖς τους πίστευαν ὅτι κατάγονται ἀπό τούς Ἡρακλείδες τοῦ Ἄργους καί καμάρωναν γι' αὐτό.

25. Εἰρωνεῖα γιά τούς Ἀθηναίους πού ἐλπίζαν ὅτι οἱ ἐπιθυμίες τους μποροῦν νά ἐκπληρωθοῦν μέ εὐχές τῶν ρητόρων στούς θεούς.

26. Βλ. σημ. 23.

27. Δέν εἶναι σαφές ἐδῶ ποιές ἀπό τίς κατά καιρούς ἐκστρατεῖες τῶν Ἀθηναίων κατά τῶν δύο πόλεων ἐννοεῖ ὁ ρήτορας.

28. *Δημοσθένης*: ἀπό τούς ἰκανότερους Ἀθηναίους στρατη-

γούς που έδρασαν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Νίκησε τους Σπαρτιάτες στη Σφακτηρία και σέ άλλες συγκρούσεις. Στην έκστρατεία της Σικελίας αίχμαλωτίστηκε από τον έχθρό και εκτελέστηκε (412 π.Χ.).

29. Πόσα χρόνια χωρίζουν τον όμιλητή από τον Άριστείδη, τον Περικλή και τους άλλους; Κι όμως αυτό τό κοντινό χτές έχει γίνει κιόλας ένδοξο παρελθόν, που τό επικαλείται έδω και πιό κάτω ό ρήτορας.

30. Είναι τά χρόνια του Άθηναϊκού μεγαλείου από την ίδρυση της συμμαχίας της Δήλου (476 π.Χ.) ως την άρχή του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.).

31. Στην άρχή του Πελοποννησιακού πολέμου οί Άθηναίοι είχαν αποθησαυρισμένα 6.000 τάλанта (Θουκ. 2,13) καθώς και άλλα άναθήματα που άξιζαν 500 τάλанта, χώρα τά άναθήματα σέ άλλους ναούς. Λίγο παλαιότερα τό ποσό είχε φτάσει στά 9.700 τάλанта, μέρος όμως από αυτά δαπανήθηκε για τά οικονομήματα της Άκροπόλεως, την πολιορκία της Ποτιδαιας κ.ά. Ό Δημοσθένης έδω ύπολογίζει και τά άλλα άφιερώματα.

32. Δηλαδή στόν όπισθόδομο του Παρθενώνα στόν όποιο είχε μεταφερθεί (454 π.Χ.) τό ταμείο της Συμμαχίας από τή Δήλο όπου βρισκόταν προηγουμένως.

33. Βασιλεύς των Μακεδόνων ήταν ό Περδίκκας Β΄ (περ. 450 - 413 π.Χ.). Ό ρήτορας ύπερβάλλει. Ό Περδίκκας δέν ύπηρξε ύποταγμένος στους Άθηναίους και μάλιστα κατά καιρούς συγκρούστηκε μαζί τους, οί δυσκολίες όμως που άντιμετώπιζε και από άλλες πλευρές τόν έκαναν νά επιδιώκει γενικά καλές σχέσεις μαζί τους.

34. Γενικά οί Έλληνες πίστευαν πώς αυτοί ως έλεύθεροι έπρεπε νά έξουσιάζουν τους βαρβάρους, που ήταν δούλοι. Άπό την πεποίθηση αυτή ξεκινούσαν κατά μεγάλο μέρος και όσοι διακήρυσσαν ότι οί Έλληνες πρέπει νά πολεμήσουν κατά των Περσών (όπως ό Γοργίας, ό Ίάσων των Φερών, ό Άγησί-

λαος, ό Ίσοκράτης, ό Φίλιππος και ό Άλέξανδρος). Για τό ότι ό Δημοσθένης έπηρεασμένος από τήν έντονη αντίθεσή του άποκαλει βάρβαρο τό βασιλιά τών Μακεδόνων βλ. σημ. άρ. 24.

35. *Οί ίδιοι* βλ. σημ. 5.

36. *τρόπαια*: βλ. *Ύπερ Ροδίωv* σημ. 37.

37. Φθονεί κάποιος τόν ίσο ή τόν άνωτέρό του, όχι όμως αυτόν πού βρίσκεται πάρα πολύ ψηλά. Αυτός είναι πάνω από τό φθόνο.

38. Οί Λακεδαιμόνιοι ήταν έξασθενημένοι από τά πλήγματα τών Θηβαίων (Λευκτρα, 371 π.Χ., Μαντίνεια, 362 π.Χ.) και οί Θηβαίοι είχαν χάσει τόν Έπαμεινώνδα και βρέθηκαν στά μετέπειτα χρόνια άπασχολημένοι μέ τόν Ίερό πόλεμο (355 - 346 π.Χ.) πρός τούς Φωκείς.

39. Βλ. σημ. 23.

40. Στή διάρκεια του πολέμου άνάμεσα στους Θηβαίους και στους Λακεδαιμονίους οί Άθηναίοι έξακολούθησαν νά οργανώνουν τή Β΄ Άθηναϊκή συμμαχία (βλ. *Ύπερ Ροδίωv*, είσαγωγή) προσελκύοντας και άλλες πόλεις και νησιά.

41. Βλ. σημ. 21.

42. Δέν πολέμησαν ποτέ ώς τότε άποφασιστικά οί Άθηναίοι κι έτσι άφησαν στό Φίλιππο τίς πολεμικές πρωτοβουλίες σάν νά τόν γύμναζαν στήν πολεμική τέχνη.

43. Ή εκτέλεση δημόσιων έργων ήταν μέσα στό πολιτικό πρόγραμμα του Εϋβούλου. Ό ρήτορας χρησιμοποιεί τήν τελευταία έκφραση «και τέτοιες φλυαρίες» για νά έξευτελίσει και τά άλλα πού άπαρίθμησε προηγουμένως.

44. Έδω διατυπώνει ό Δημοσθένης μιá τρομερή κατηγορία, πού άσφαλώς κάπου τή στήριζε. Θά ήταν γνωστοί οί πολιτικοί πού κατασκευάζανε τά σπίτια τους μεγαλοπρεπέστερα από τά δημόσια κτίρια και πού σε τέτοιες ώρες γενικής κατάπτωσης

πλουτίζανε. Είναι σήμερα επικίνδυνο νά διατυπώσει κανείς τέτοιες ύποψιες έναντίον συγκεκριμένων προσώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί δὴ ἀντιπάλων τοῦ Δημοσθένη. Ἄν ἐξαιρέσει κανείς τὴν περίπτωση τοῦ Φιλοκράτη, πού πιθανολογεῖται, γιά ἄλλους δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα.

45. Γιορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνα πού ἐορταζόταν στίς 7 τοῦ μηνὸς Βοηδρομιῶνος (Σεπτεμβρίου). Ἐδῶ πρόκειται καί γιά τίς ἐκδηλώσεις πού εἶχαν πρόσφατα προστεθεῖ: Ἐκτός δηλαδή ἀπό τὴν πομπή καί τό θέαμα, ὁ λαός ἐπαίρνε μέρος καί σέ συνεστιάσεις πού γίνονταν μέ τά σφάγια τῶν θυσιῶν. Γι' αὐτό καί οἱ δημαγωγοὶ φρόντιζαν νά κάνουν τὴ γιορτὴ ὅσο γινόταν πιό πλούσια. Ἰδιαίτερη πολυτέλεια στή γιορτὴ εἶχε δώσει τὴν προηγούμενη χρονιά ὁ Εὐβουλος.

46. Τά τελευταῖα λόγια τοῦ Δημοσθένη πρέπει νά τά δεχτοῦμε ὡς ὑπερβολή καί ὡς πρόκληση πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νά προσέξουν τὴ σοβαρότητα τῶν προτάσεών του. Βιαιότητες ἐναντίον τοῦ ρήτορα ἦταν πολὺ σπάνιες καί μπορούσαν νά συμβοῦν σέ ἐξαιρετικά ἀνώμαλες περιόδους καί πάντως ὄχι στήν ἐποχὴ τοῦ Δημοσθένη. Ἦταν ὅμως δυνατό νά γίνουν καταγγελίες ὅτι ὁ ρήτορας ὑπέβαλε πρόταση ἀντίθετη μέ τό νόμο.

47. Δηλαδή νά διατεθοῦν τά θεωρικά γιά τό στρατό;

48. Τό λέει γιά νά μὴ θίξει τό στρατηγὸ Χαρίδημο (βλ. σημ. 8) καί τοὺς μισθοφόρους του μ' αὐτό πού εἶπε μόλις πρὶν καί πού ἦταν ὑπαινιγμὸς γιά κάποια ἐπιτυχία τους στὸν Ἐλλησποντο.

Σημ. Οἱ σημειώσεις ἀριθμ. 16 καί 44 εἶναι τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΛΟΓΟΣ
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

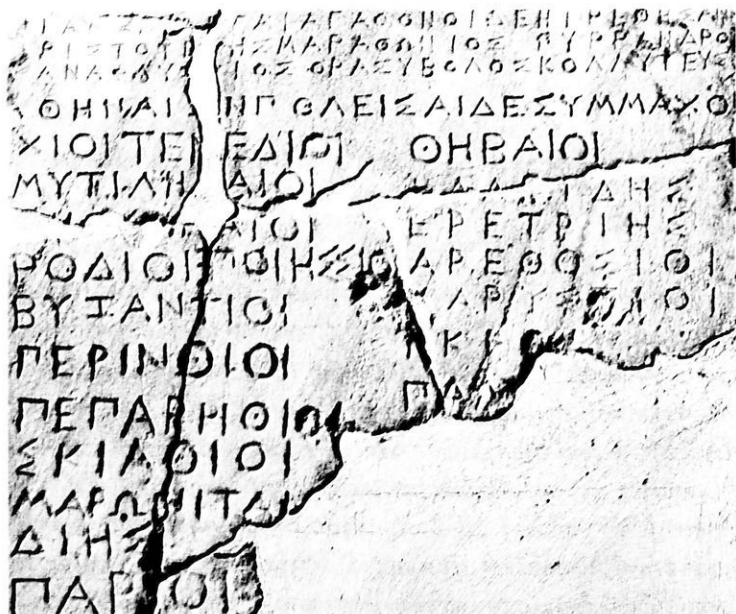
Εἰσαγωγή

Ὁ λόγος Ἑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, πού εἶναι ἀπό τούς πρώτους συμβουλευτικούς λόγους τοῦ Δημοσθένη, ἐκφωνήθηκε τό 351 π.Χ. Μέ αὐτό τό λόγο ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά πείσει τούς Ἀθηναίους, παλιούς συμμάχους τῶν Ροδίων, νά βοηθήσουν τή δημοκρατική μερίδα τῆς Ρόδου γιά νά ἀνατρέψει τούς ὀλιγαρχικούς, πού τήν ἐποχή αὐτή κατεῖχαν τήν ἐξουσία μέ τήν ὑποστήριξη τῶν σατραπῶν τῆς Καρίας.

Ἡ Ρόδος ἦταν γιά πολλά χρόνια μέλος τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, πού ἰδρύθηκε τό 377 π.Χ., μέ σκοπό νά ἀναχαιτίσει τή δύναμη τῆς Σπάρτης. Ἡ τάση ὅμως τῶν Ἀθηναίων νά μεταβάλουν, ὅπως καί παλαιότερα, τήν ἡγεμονία τους σέ δεσποτεία καί προπάντων οἱ πιεστικές εἰσφορές πού ἐπέβαλλαν, σύντομα προκάλεσαν δυσφορία καί κλίμα ἀνταρσίας στούς συμμάχους. Τό κλίμα αὐτό ἐνίσχυε ὁ σατράπης τῆς Καρίας Μάυσωλος, γιατί ἡ Ἀθηναϊκή συμμαχία στεκόταν ἐμπόδιο στίς ἐπεκτατικές του βλέψεις, προπάντων στή θάλασσα. Ἄρχισε λοιπόν νά ὑποκινεῖ καί

νά ἐνθαρρύνει μέσα στίς ἐλληνικές πόλεις τούς δυσαρ-
εστημένους καί ιδίως τούς ὀπαδούς τῆς ὀλιγαρχίας.
Σέ λίγο, πόλεις ὅπως ἡ Ρόδος, ἡ Χίος καί ἡ Κώς ἤρθαν
σέ συνεννόηση μέ τό ἐχθρικό ἤδη πρός τούς Ἀθηναίους
Βυζάντιο καί ξεσηκώθηκαν. Τή Χίο ἀκολούθησαν οἱ
Ἐρυθρές καί τό Βυζάντιο, ἡ Σηλυμβρία καί ἡ Χαλκη-
δόνα (357 π.Χ.). Τά πράγματα πῆραν κακή τροπή
γιά τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία ιδίως μετά τή ναυμαχία
στά Ἐμβάτα, στό στενό ἀνάμεσα στή Χίο καί στήν
Ἐρυθραία (356 π.Χ.). Λίγο ἀργότερα ὁ βασιλιάς
τῆς Περσίας ζήτησε μέ τελεσίγραφό του ἀπό τούς
Ἀθηναίους νά ἀνακαλέσουν τίς δυνάμεις τους ἀπό τή
Μ. Ἀσία, ἀλλιῶς θά ἀντιμετώπιζαν πόλεμο. Οἱ Ἀ-
θηναῖοι, πού κινδύνευαν καί ἀπό ἄλλες πλευρές, ὑπο-
χώρησαν στό τελεσίγραφο, ἐγκατέλειψαν μέ πικρία
τόν πόλεμο μέ τούς ἀποστάτες συμμάχους τους καί
ἀναγνώρισαν τήν ἀνεξαρτησία τους (355 π.Χ.). Τό
γεγονός αὐτό σήμαινε οὐσιαστικά καί τό τέλος τῶν
φιλοδοξιῶν τῆς Ἀθήνας γιά ἡγεμονία.

Ἔτσι εἶπαμε, τήν ἀποστασία τῶν Ροδίων εἶχε
ὑποστηρίξει ὁ Μαύσωλος. Καί μετά τό τέλος τοῦ πο-

Ἐπάνω: Ψήφισμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου, στό ὁποῖο ἀναγράφονται μετοίχοι ἀπό τοὺς ὅσους τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. (Ἀθήναι, Ἐπιγραφικὴ Σύνταξη Ἐθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου).

Δεξιά: Ἀνδριάντας τοῦ Μαύσωλον. Ἀπὸ τὸν γλυπτὸ διάκοσμο τοῦ τάφου του (Λορδίνο, Βοετανικὸ Μουσεῖο).

λέμον ὁμως καὶ τὴν ἀπόσπαση τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ὁ σατραπὴς τῆς Καρίας ἐξακολούθησε τὴν ἀνάμειξήν του, πῶς ἀνοιχτά τώρα, στίς ἐποθέσεις τοῦ νησιοῦ καὶ συνέχισε νὰ εὐνοεῖ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Μὲ τὴ βοήθειάν του οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέτρεφαν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἀφοῦ πῆραν προη-

γουμένως μέ τό μέρος τους καί τούς μετριοπαθείς δημοκρατικούς, πού ἦταν δυσσαρεστημένοι ἀπό τούς δημαγωγούς καί παράλληλα πίστευαν ὅτι ἡ Ρόδος θά εἶχε ἕναν ἰσχυρό σύμμαχο στό πρόσωπο τοῦ σατραπῆ τῆς Καρίας. Πολύ σύντομα ὅμως ἡ μερίδα αὐτή τῶν μετριοπαθῶν εἶδε ὅτι ἡ ἐξουσία βρέθηκε στά χέρια τῶν ξένων, μέ τούς ὁποίους συνεργάζονταν οἱ ὀλιγαρχικοί. Οἱ μετριοπαθεῖς λοιπόν ἐγκατέλειψαν τούς ὀλιγαρχικούς καί ἐνωμένη ὅλη ἡ δημοκρατική μερίδα τοῦ λαοῦ ἐξεγέρθηκε καί ἐλευθέρωσε τή Ρόδο. Ἡ ἐλευθερία ὅμως αὐτή κράτησε πολύ λίγο, γιατί τό ἐγγείρημα τελικά ἀπέτυχε καί ἡ πόλη ἔπεσε πάλι στά χέρια τῆς Ἀρτεμισίας, πού εἶχε διαδεχτεῖ τό σύζυγό της τό Μαύσωλο μετά τό θάνατό του (τό 353).

Οἱ Ρόδιοι δημοκρατικοί, ἐξόριστοι τώρα, πιγραινουν στήν Ἀθήνα, ἀναγνωρισμένη προστάτιδα τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, καί ζητοῦν τή βοήθειά της γιά νά ἀνατρέψουν τήν ὀλιγαρχία καί νά ἐλευθερώσουν τήν πόλη τους. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἀπευθύνονται καί τοῦ ζητοῦν νά ἐποστηρίξει τό αἷτημά τους στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου εἶναι ὁ Δημοσθένης, πολιτικός γνωστός γιά τή πίστη του στό δημοκρατικό πολίτευμα. Ὁ Δημοσθένης δέν μπορούσε νά ἀρνηθεῖ αὐτή τή βοήθεια.

Ὅσοτόσο τό νά ἐποστηρίξει κανεῖς τούς Ροδίους σέ μιá συνέλευση τῶν Ἀθηναίων ἦταν πράγμα ἐξαιρετικά δύσκολο. Κι αὐτό, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν γενεσιζόμενοι νά μνησικακοῦν γιά τή στάση τῶν Ροδίων, πού λί-

γο πρὶν εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ εἶχαν συντελέσει νὰ ἐξασθενήσει καὶ νὰ ταπεινωθεῖ στοὺς Πέρσες ἢ πῶλη τους. Ἐξάλλου ἐνδεχόμενῃ βοήθεια στοὺς Ροδίους μπορούσε νὰ προκαλέσει πόλεμον μὲ τὴν Ἀρτεμισίαν ἢ καὶ μὲ τὸν ἴδιον τὸ βασιλεῖα τῶν Περσῶν καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ κατάστασις τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἦταν κρίσιμη καὶ οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Φιλίππου Β' ἐπικίνδυνες.

Ὁ Δημοσθένης ἔχοντας ὑπόψιν τοῦ τίς δυσκολίες αὐτὲς χειρίζεται σὺν λόγῳ τοῦ τό θέματος μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτηδειότητα. Θὰ τὸ δοῦμε μελετώντας πρὸ κάτω ὅλη τὴν σειρὰ τῶν ἐπιχειρημάτων του. Εἶναι ἀλήθεια πῶς τίς δυσχέρειες, πού παρουσιάζει μιὰ τέτοια ἐπέμβασις εἰς τὴν Ρόδον, τίς ἀποσιωπᾶ. Οὔτε ἔχει, ὅπως θὰ παρατηρήσομε, ἓνα συγκεκριμένον σχέδιον δράσεως νὰ προτείνει οὔτε ἐξετάζει, ὅπως θὰ χρειαζόταν, τίς συνέπειες τῆς ἐκστρατείας. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, ὁ Δημοσθένης μὲ ἀφορμὴν τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ροδίων, ἔβρισκεν ἐνκαιρίαν νὰ διακηρύξει ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πολιτικὴν του ἀπέναντι σὲ ὅσους ὑποστήριζαν τὴν εὐρύνην μὲ κάθε θυσίαν. Ἡ δημοκρατικὴ Ἀθήνα ἔχει καθήκον νὰ δείχνει ἀλληλεγγύην πρὸς τίς ἑλληνικὰς πόλεις πού δοκιμάζονται καὶ, χωρὶς νὰ λογαριάζει τίς δυσκολίας, νὰ ὑπερασπίζει πάντα τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ τὴν δημοκρατικὴν ἰδέαν ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν.

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νομίζω πῶς πρέπει, ὅταν παίρνετε ἀποφάσεις γιά τόσο μεγάλα ζητήματα, νά δίνετε ἀπόλυτη ἐλευθερία λόγου στόν καθένα πού θέλει νά σᾶς συμβουλέψει. Ὅσο γιά μένα ποτέ ὡς τώρα δέ θεώρησα δύσκολο νά σᾶς ὑποδείξω ποιό εἶναι τό καλύτερο (αὐτό, γιά νά μιλήσω εἰλικρινά, ὅλοι σας μοῦ φαίνεται πῶς τό ξέρετε καλά), ἀλλά νά σᾶς πείσω νά τό πράξετε· γιατί, ὅταν κάτι θεωρηθεῖ σωστό καί ψηφιστεῖ, ἀκόμα καί τότε ἀπέχει τόσο ἀπό τήν ἐκτέλεση, ὅσο καί πρὶν ἀποφασιστεῖ.¹ Συμβαίνει λοιπόν ἓνα γεγονός ἀπό ἐκεῖνα γιά τὰ ὁποῖα πιστεύω πῶς χρωστᾶτε εὐγνωμοσύνη στούς θεούς : οἱ ἄνθρωποι πού ἐδῶ καί λίγο καιρό ἀπό τή θρασύτητά τους πολέμησαν ἐναντίον σας, τώρα στηρίζουν τίς ἐλπίδες τῆς σωτηρίας τους μόνο σ' ἐσᾶς. Καί ἀξίζει νά χαρεῖτε μέ τήν τωρινή εὐκαιρία· γιατί, ἂν ἀποφασίσετε σωστά σ' αὐτήν τήν περίσταση, θά κατορθώσετε νά ἀναιρέσετε ἔμπρακτα τίς συκοφαντίες αὐτῶν πού δυσφημοῦν τήν πό-

Προοίμιον

2

*Ἡ
ἐγκρατῆα πού
παρορμαίνεται
στούς
Ἀθηναίους.*

- 3 λη μας και νά κερδίσετε συνάμα καλή φήμη. Μᾶς κατηγορήσαν λοιπόν οἱ Χίοι, οἱ Βυζάντιοι καί οἱ Ρόδιοι ὅτι μηχανορραφοῦμε ἐναντίον τους καί γι' αὐτό ὀργάνωσαν ἐναντίον μας αὐτόν τόν τελευταῖο πόλεμο. ² Θά φανεῖ ὁμως καθαρά ὅτι ὁ Μαύσωλος, ³ πού τούς ὑποκίνησε σ' αὐτά καί τούς ἐπεισε, μέ τόν ἰσχυρισμό πώς εἶναι φίλος τῶν Ροδίων, τούς ἔχει στερήσει τήν ἐλευθερία τους καί ὅτι οἱ Χίοι καί οἱ Βυζάντιοι, πού παρίσταναν τούς συμμάχους, δέν τούς βοήθησαν στίς κακοτυχίες τους·
- 4 ἐνῶ ἐσεῖς, πού σᾶς φοβόνταν, μόνοι ἀπό ὅλους σταθήκατε ἡ αἰτία τῆς σωτηρίας τους. Κι ὅταν ὅλοι τά δοῦν αὐτά θά κάμετε τούς δημοκρατικούς σέ ὅλες τίς πόλεις νά θεωροῦν τή φιλία σας ἐγγύηση γιά τήν ἀσφάλειά τους· δέ θά μπορούσε νά ὑπάρξει μεγαλύτερο πλεονέκτημα γιά σᾶς ἀπό τό νά ἐπιτύχετε τή φιλία ὅλων πρόθυμα καί χωρίς ὑποψία. ⁴
- 5 Μοῦ κάνει κατάπληξη πού βλέπω τούς ἴδιους ἀνθρώπους νά παροτρύνουν τήν πόλη νά ἀντιταχτεῖ στό βασιλιά ⁵ γιά χάρη τῶν Αἰγυπτίων, ⁶ ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὅταν πρόκειται γιά τό δῆμο τῶν Ροδίων, νά φοβοῦνται τόν ἄνθρωπο αὐτόν, παρόλο πού ὅλοι ξέρουν ὅτι οἱ Ρόδιοι εἶναι Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι θεωροῦνται τμήμα τῆς
- 6 ἐπικράτειας τοῦ βασιλιᾶ. Μερικοί ἀπό σᾶς θυμοῦνται, πιστεύω, πώς, ὅταν συζητούσατε γιά τήν πολιτική σας πρός τό βασιλιά, ἀνέβηκα στό βῆμα καί πρῶτος ἐγώ σᾶς παρακίνησα, νομίζω μάλιστα

*Δέν ὑπάσχει
κίνδυνος ἀπό
τό βασιλιά
τῆς Περσίας.*

πώς ἤμουν ὁ μόνος ἢ ὁ δεύτερος πού σᾶς εἶπα ὅτι
θά θεωροῦσα φρόνιμο νά μὴν προβάλετε ὡς δικαιο-
λογία γιά τήν πολεμική σας προετοιμασία τό μίσος
σας πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλά νά προετοιμάξεστε ἐναντίον
τῶν ἐχθρῶν σας καί νά ἀποκρούσετε κι ἐκεῖνον,
ἂν δοκιμάσει νά σᾶς βλάψει. Ὁύτε εἶπα ἐγώ λόγια
πού δέν τά βρήκατε σωστά, ἀλλά, ἀντίθετα, τέτοια
πού κι ἐσεῖς τά ἐγκρίνατε. Ὁ σημερινός μου λοι- 7
πόν λόγος εἶναι σύμφωνος μέ ὅσα εἶπα τότε. Δηλα-
δῆ, ἂν ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν μέ εἶχε κοντά του καί
μ' ἔκανε σύμβουλό του, ἐγώ θά τόν συμβούλευα
αὐτά πού παρακινῶ κι ἐσᾶς : ἂν κάποιος ἀπό τοὺς
Ἕλληνες τοῦ δειχτοῦν ἐχθρικοί, νά πολεμήσει γιά
ὅ,τι τοῦ ἀνήκει· ὅσα ὅμως δέν τοῦ ἀνήκουν, γι' αὐτά
καλύτερα νά μὴν προβάλλει ἀξιώσεις. Ἄν λοιπόν 8
ἔχετε πάρει ἀπόφαση, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γενικά
νά παραχωρεῖτε στό βασιλιά τῆς Περσίας ὅσα
ἐνεργώντας αἰφνιδιαστικά ἢ ἐξαπατώντας μερικούς
πολίτες* κυριεῦει, δέν ἀποφασίσατε, κατὰ τήν
κρίση μου, σωστά. Ἄν ὅμως πιστεύετε πώς ἔχετε
καθῆκον καί νά πολεμᾶτε γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ
δικαίου, ἂν χρειαστεῖ, καί νά ὑποφέρετε ὅ,τι δήποτε,
πρῶτα τόσο λιγότερο θά εἶναι ἀπαραίτητα ὅλα
τοῦτα, ὅσο πιά σταθερά ἀποφασισμένοι εἴστε γι'
αὐτά, καί δεύτερο θά δείξετε ὅτι σκέφτεστε ὀρθά.

Ἐξάλλου οὐτ' ἐγώ σᾶς λέγω τίποτε καινούριο 9
τώρα πού σᾶς προτρέπω νά ἐλευθερώσετε τοὺς
Ροδίους, οὔτε κι ἐσεῖς θά κάνετε κάτι τέτοιο, ἂν

πειστείτε στά λόγια μου· θά σᾶς τό δείξω θυμίζοντάς σας γεγονότα πού σᾶς ὠφέλησαν. Ἐσεῖς κάποτε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, στείλατε τόν Τιμόθεο ⁹ γιά νά βοηθήσει τόν Ἀριοβαρζάνη ¹⁰ προσθέτοντας στό ψήφισμά σας τόν ὄρο «χωρίς νά παραβιάσει τή συνθήκη μέ τό βασιλιά». Ὅταν ἐκεῖνος εἶδε ὅτι ὁ Ἀριοβαρζάνης εἶχε ἀνοιχτά στασιάσει ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ καί ὅτι τή Σάμο φρουροῦσε ὁ Κυπρόθεμης, τόν ὁποῖο τοποθέτησε ὁ ὑπαρχος ¹¹ τοῦ βασιλιᾶ Τιγράνης, τότε τόν Ἀριοβαρζάνη ἀποφάσισε νά μήν τόν βοηθήσει, τή Σάμο ὅμως τήν πολιόρκησε καί μέ τή βοήθεια αὐτή τήν ἐλευθέρωσε. ¹² Ὡς σήμερα γιά τήν ἐνέργεια αὐτή δέν ἔχει γίνεи πόλεμος ἐναντίον σας. Γιατί κανεῖς δέ θά ἔμπαινε σέ πόλεμο τό ἴδιο εὐκόλα γιά νά αὐξήσει τά πλούτη του, ὅσο γιά νά ὑπερασπίσει αὐτά πού ἔχει : γιά ὅσα χάνουν, ὅλοι πολεμοῦν ὅσο κρατοῦν οἱ δυνάμεις τους, δέν κάνουν ὅμως τό ἴδιο καί γιά ν' αὐξήσουν ὅσα ἔχουν. Ἐπιθυμοῦν βέβαια νά ἀποκτήσουν κι ἄλλα, ὅταν τούς τό ἐπιτρέπουν, ἄν ὅμως ἐμποδιστοῦν, δέν αἰσθάνονται καθόλου ὅτι αὐτοῖ πού τούς ἐναντιώθηκαν τούς ἀδίκησαν.

10

11

Οὔτε καί ἀπό
τῆν
Ἀρτεμισία
ἐπάσχει
φόβος.

Οὔτε καί ἡ Ἀρτεμισία ¹³ νομίζω πώς θά ἐναντιωθεῖ στήν ἐνέργειά μας τή στιγμή τούτη, ἄν ἡ πόλη μας ἐπιχειρήσει ἀνάμειξη στά πράγματα τῆς Ρόδου. Ἀκοῦστε με λίγο καί κρίνετε, ἄν ζυγίζω τά πράγματα σωστά ἢ ὄχι. Ἐγώ λοιπόν νομίζω ὅτι, ἄν ὄλες οἱ ὑποθέσεις τοῦ βασιλιᾶ στήν Αἴγυπτο ¹⁴

πηγαίνουν ὅπως τίς θέλει, τότε ἡ Ἄρτεμισία μέ πάρα πολλή ζέση θά ἐπιχειροῦσε νά ἐξασφαλίσαι τή Ρόδο γι' αὐτόν, ὄχι ἀπό φιλική διάθεση ἀπέναντί του, ἀλλά ἐπειδή ἐπιθυμεῖ, ἐφόσον ἐκεῖνος βρῖσκεται στήν περιοχὴ τῆς, νά τοῦ προσφέρει μία μεγάλη ὑπηρεσία, γιά νά ἔχει ὅσο γίνεται μεγαλύτερη τήν εὐνοιά του.¹⁵ Ἄν ὅμως, ὅπως λέγεται, ἔχει ἀποτύχει τελείως στίς ἐπιχειρήσεις του, ἡ Ἄρτεμισία θά πρέπει νά πιστεῦει, ὅπως καί εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅτι τό νησί αὐτό δέ χρησιμεύει σέ τίποτα στό βασιλιά πρός τό παρόν· θά εἶναι μόνο γι' αὐτόν ἕνας φραγμός στή δική τῆς ἐξουσία, ὡστε νά μήν τοῦ δημιουργεῖ τυχόν ἐνοχλήσεις. Ἐπομένως μοῦ φαίνεται ὅτι ἐκεῖνη προτιμᾷ νά κατέχετε ἐσεῖς τό νησί, χωρίς ὅμως νά σᾶς τό παραδώσει φανερά, παρά νά τό πάρει ἐκεῖνος. Νομίζω λοιπόν πώς οὔτε βοήθεια θά στείλει, κι ἂν ἴσως τό κάμει, θά τό κάμει ἀπρόθυμα καί μέ δυσκολία. Ὅσο γιά τό βασιλιά, τό τί θά πράξει αὐτός, μά τό Δία, δέ θά ἔλεγα πώς ἐγώ τό ξέρω, θά ὑποστηρίζω ὅμως μέ ἐπιμονή ὅτι συμφέρει στήν πόλη μας νά ξεκαθαριστεῖ ἀμέσως ἕνα ἀπό τά δύο, ἂν ἐκεῖνος θά διεκδικήσῃ τήν πόλη τῶν Ροδίων ἢ ὄχι. Γιατί, ἂν τή διεκδικήσῃ, τότε δέ θά πρέπει νά συζητᾶμε γιά τή σωτηρία τῶν Ροδίων μόνο, ἀλλά γιά μᾶς τοὺς ἴδιους καί γιά ὅλους τοὺς Ἕλληνες.

Κι ἂν ἀκόμα ἐκεῖνοι οἱ Ρόδιοι πού τώρα ἔχουν τήν ἐξουσία¹⁶ κρατοῦσαν τήν πόλη μέ τή δική τους δύναμη, οὔτε καί τότε θά σᾶς συμβούλευα νά τοὺς

12

13

14

*Ἡ στάση πού
πρέπει νά
τηρήσουν οἱ*

*Ἀθηναῖοι
ἀπέναντι
στούς
Ροδίους.*

- προτιμήσετε γιά συμμάχους, ἀκόμη κι ἂν σᾶς ὑπό-
σχονταν ὅτι θά κάμουν τά πάντα γιά χάρη σας. Καί
τοῦτο, γιατί βλέπω ὅτι αὐτοί, γιά νά καταλύσουν τό
δημοκρατικό πολίτευμα, πῆραν στήν ἀρχή μέ τό
μέρος τους μερικούς πολίτες¹⁷, καί ὅταν τό κατόρ-
θωσαν, τούς ἐξόρισαν πάλι. Ἐκεῖνοι λοιπόν πού δέ
στάθηκαν πιστοί σέ κανένα ἀπό τά δύο μέρη δέν
πιστεύω ὅτι μποροῦν νά γίνουν σταθεροί σύμμαχοι
15 σ' ἐσᾶς. Ὅλα αὐτά ποτέ δέ θά τά ἔλεγα, ἂν πίστευα
ὅτι συμφέρουν μόνο στούς δημοκρατικούς τῆς Ρό-
δου. Οὔτε ἐκπρόσωπος τῶν συμφερόντων τους¹⁸
εἶμαι, οὔτε ἰδιαίτερος φίλος μέ κανέναν τους. Οὔτε
ἐξάλλου, κι ἂν ἀκόμα καί τά δύο συνέβαιναν, θά
μιλοῦσα ἔτσι, ἂν δέν τό θεωροῦσα δικό σας συμ-
φέρον· ἐπειδή γιά τούς Ροδίους βέβαια — ἂν ἐπι-
τρέπεται νά τό πεῖ αὐτό ἐκεῖνος πού συνηγορεῖ γιά
τή σωτηρία τους — χαίρομαι καί ἐγώ μαζί σας
γι αὐτά πού ἔπαθαν. Γιατί μέ τό νά ἀρνηθοῦν νά
σᾶς ἀφήσουν νά πάρετε ὅ,τι σᾶς ἀνῆκε¹⁹ ἔχουν
χάσει τήν ἐλευθερία τους, καί ἐνῶ ἦταν στό χέρι
τους νά εἶναι ἰσότιμοι σύμμαχοι μ' ἐσᾶς πού εἶστε
Ἕλληνες καί ἀνώτεροί τους, ἔχουν γίνει δοῦλοι
σέ βαρβάρους καί δούλους, τούς ὁποίους ἄφησαν
16 νάμποῦν στίς ἀκροπόλεις τους. Σχεδόν θά ἔλεγα
μάλιστα ὅτι, ἂν θελήσετε νά τούς βοηθήσετε, τό
πάθημά τους θά τούς ἔχει ὠφελήσει. Γιατί, ὡς
Ρόδιοι πού εἶναι, δέν ξέρω ἂν θά ἤθελαν ποτέ νά
σκεφτοῦν σωστά, ἐφόσον τά πράγματα τούς ἔρχον-

ταν εὐνοϊκά· ἀφοῦ ὅμως δοκίμασαν τήν ἐμπειρία καί διδάχτηκαν ὅτι ἡ ἀπερισκεψία γίνεται αἰτία πολλῶν κακῶν σέ μία δημοκρατική πολιτεία, ἴσως καμιά φορά γίνουν στό μέλλον φρονιμότεροι. Τοῦτο δέν τό θεωρῶ μικρή ὠφέλεια γι' αὐτούς. Ἔχω λοιπόν τή γνώμη ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ἐπιχειρήσετε νά σώσετε τούς ἀνθρώπους καί νά μή μνησικακεῖτε, κάνοντας τή σκέψη ὅτι πολλές φορές κι ἐσεῖς ἐξαπατηθήκατε ἀπό ἀνθρώπους μέ ἐπίβουλα σχέδια, δέ θά λέγατε ὅμως πώς εἶναι δίκαιο νά τιμωρηθεῖτε ἐσεῖς γιά κανένα ἀπό τά σφάλματα αὐτά.

Σκεφτεῖτε ὅμως καί κάτι ἄλλο, ἄνδρες Ἄθηναῖοι, ὅτι πολλές φορές ἔχετε πολεμήσει καί μέ δημοκρατικά καθεστῶτα καί μέ ὀλιγαρχικά. Αὐτό τό ξέρετε κι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι. Γιά ποιές αἰτίες ὅμως γίνεται ὁ πόλεμος στή μία ἢ στήν ἄλλη περίπτωση, αὐτό κανείς σας ἴσως δέν τό ἐξετάζει. Γιά ποιό λόγο λοιπόν γίνεται ; Μέ τά δημοκρατικά καθεστῶτα πολεμᾶτε ἢ γιά ἰδιωτικές διαφορές πού δέν μπόρεσαν νά ἐπιλυθοῦν μέ δημόσια συμφωνία ἢ γιά μερίδιο γῆς ἢ γιά συνοριακή διαφορά ἢ ἀπό ἀνταγωνισμό ἢ γιά χάρη τῆς ἡγεμονίας. Μέ τίς ὀλιγαρχίες ὅμως δέν πολεμᾶτε γιά κανέναν ἀπό τούς λόγους αὐτούς, παρά γιά τήν ὑπεράσπιση τῆς δημοκρατίας καί τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτό καί δέ θά δίσταζα νά πῶ ὅτι πρέπει νά θεωρεῖτε πώς πιο πολύ σᾶς συμφέρει νά εἶναι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐχθροί σας καί νά ἔχουν δημοκρατικό πολίτευμα, παρά νά εἶναι φίλοι

17

Οἱ δημοκρατικές πολιτείες ἔχουν κοινά συμφέροντα.

18

σας και νά ἔχουν ὀλιγαρχικό καθεστώς. Καί τοῦτο γιατί μέ ἐλευθεροῦς ἀνθρώπους πιστεύω ὅτι χωρίς δυσκολία θά μπορούσατε νά συνάψετε εἰρήνη ὅποτε θέλατε, ἐνῶ μέ μιά ὀλιγαρχία, οὔτε τή φιλία θεωρῶ βέβαιη. Δέν εἶναι δυνατό νά ἔχουν φιλικές διαθέσεις οἱ ὀλιγαρχικοί γιά τό λαό, οὔτε ὅσοι ἐπιζητοῦν νά ἐξουσιάζουν, γιά ἐκείνους πού ἔχουν προτιμήσει τήν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων.

- 19 Μοῦ προκαλεῖ κατάπληξη, τό ὅτι, ἐνῶ οἱ Χίοι καί οἱ Μυτιληναῖοι ²⁰ κυβερνῶνται ἀπό ὀλιγαρχίες, καί τώρα καί οἱ Ρόδιοι, καί σχεδόν θά ἔλεγα ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ὀδηγεῖται σ' αὐτή τή μορφή δουλείας, κανείς σας δέ θεωρεῖ ὅτι μαζί τους κινδυνεύει σέ κάποιο βαθμό καί τό δικό μας πολίτευμα οὔτε σκέφτεται ὅτι δέν εἶναι δυνατό, ἂν ὅλες οἱ πόλεις ὀργανωθοῦν ὀλιγαρχικά, νά ἀνεχτοῦν σ' ἐμᾶς τή δημοκρατία. Γιατί γνωρίζουν πώς μόνο ἐσεῖς μπορείτε νά φέρετε πάλι τήν ἐλευθερία. Ἀπ' ὅποια πλευρά λοιπόν περιμένουν ὅτι θά μπορούσαν νά πάθουν κακό, αὐτήν θά θελήσουν νά τήν καταστρέψουν.
- 20 Ἐπομένως ἐκείνους πού ἀδικοπραγοῦν πρέπει νά τοῦς θεωρεῖτε ἐχθρούς μόνο αὐτῶν πού ἀδικήθηκαν, ἐκείνους ὅμως πού καταλύουν τά δημοκρατικά πολιτεύματα καί τά μεταβάλλουν σέ ὀλιγαρχικά σᾶς συμβουλεύω νά τοῦς θεωρεῖτε κοινούς ἐχθρούς ὅλων τῶν ἀνθρώπων πού ἐπιθυμοῦν τήν ἐλευθερία.
- 21 Ἐπειτα εἶναι δίκαιο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐσεῖς πού ζεῖτε σέ δημοκρατικό καθεστώς νά φαίνεστε ὅτι

ἀπέναντι στίς δημοκρατίες πού ἀτύχησαν ἔχετε τέτοια αἰσθήματα, ὅπως αὐτά πού θά ἀξιῶνατε νά ἔχουν οἱ ἄλλοι γιά σᾶς, ἂν ποτέ — ὃ μὴ γένοιτο — σᾶς συνέβαινε κάτι παρόμοιο. Γιατί, στ' ἀλήθεια, ἂν ἰσχυριστεῖ κανεὶς ὅτι οἱ Ρόδιοι καλὰ ἔπαθαν, δέν εἶναι τώρα κατάλληλη ἡ εὐκαιρία γιά νά ἐπιχαίρει. Γιατί ὅσοι εὐτυχοῦν πρέπει πάντοτε νά δείχνουν πῶς ἐνδιαφέρονται γιά τό καλό τῶν δυστυχημένων, ἐφόσον τό μέλλον εἶναι γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους ἄδηλο.²¹

Πολλές φορές ἐξάλλου ἐγὼ ἀκούω ἐδῶ μπροστά σας νά λένε κάποιοι ρήτορες πῶς, ὅταν ἡ δημοκρατία μας ἀτύχησε²², συμφώνησαν μερικοὶ²³ νά τή σώσουν. Ἐκείνοι ἀναφερθῶ τώρα μέ δύο λόγια μόνο στοὺς Ἀργεῖους. Γιατί δέ θά ἤθελα ἐσεῖς, πού ἔχετε τή φήμη ὅτι πάντα σώζετε τοὺς δυστυχεῖς, νά φανεῖτε στήν ὑπόθεση τούτη κατώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους : Ἐκεῖνοι κατοικώντας σέ χώρα γειτονική μέ τή Λακεδαίμονα, μολονότι ἔβλεπαν τοὺς Λακεδαιμονίους νά κυριαρχοῦν σέ στεριά καί σέ θάλασσα, δέ δίστασαν, οὔτε φοβήθηκαν νά δείξουν τά φιλικὰ αἰσθήματα πού εἶχαν ἀπέναντί σας, ἀλλά καί τοὺς ἀπεσταλμένους πού ἦρθαν ἀπὸ τή Λακεδαίμονα, ὅπως λένε, γιά νά ζητήσουν τήν παράδοση μερικῶν δικῶν σας φυγάδων²⁴ ἀποφάσισαν νά τοὺς θεωρήσουν ἐχθροὺς των, ἂν δέν ἀναχωροῦσαν πρὶν δύσει ὁ ἥλιος. Λοιπὸν δέν εἶναι ντροπή, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού ὁ λαὸς τῶν

22

Τό παρόδειγμα τῶν Ἀργείων.— Κανείς φόβος ἀπὸ τόν Ἀρταξέξω.

23

- Ἄργειων δέ φοβήθηκε στίς περιστάσεις ἐκεῖνες τήν ἐξουσία τῶν Λακεδαιμονίων οὔτε τή δύναμή τους κι ἐσεῖς, πού εἶστε Ἀθηναῖοι, νά φοβηθεῖτε βάρβαρο ἄνθρωπο καί μάλιστα γυναῖκα ; Ἐπιπλέον ἐκεῖνοι θά μποροῦσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι πολλές φορές ἔχουν νικηθεῖ ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε νικήσει πολλές φορές τό βασιλιά τῆς Περσίας καί οὔτε μία φορά δέν ἔχετε νικηθεῖ οὔτε ἀπό τούς δούλους τοῦ βασιλιᾶ,²⁵ οὔτε ἀπό αὐτόν τόν ἴδιο. Γιατί ἂν ἴσως σέ κάτι νίκησε τήν πόλη μας ὁ βασιλιάς, ἢ νίκησε διαφθείροντας μέ χρήματα²⁶ τούς πῖο τιποτένιους Ἕλληνες καί προδότες τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἄλλιῶς δέ νίκησε ποτέ. Καί αὐτό ὅμως δέν τόν ὠφέλησε. Θά διαπιστώσετε ὅτι αὐτός συγχρόνως καί τήν πόλη μας ἀδυνάτισε χρησιμοποιώντας τούς Λακεδαιμονίους,²⁷ καί τό βασίλειό του διακινδύνεψε πολεμώντας μέ τόν Κλέαρχο²⁸ καί τόν Κύρο. Οὔτε λοιπόν σέ φανερό πόλεμο νίκησε, οὔτε τά ἐπίβουλα σχέδιά του τόν ὠφέλησαν. Παρατηρῶ ἀκόμα ὅτι πολλές φορές μερικοί ἀπό σᾶς δέ δίνουν σημασία στό Φίλιππο, ἐπειδή, καθώς φαίνεται, δέν ἀξίζει τόν κόπο, ἐνῶ φοβοῦνται τό βασιλιά τῶν Περσῶν ὡς ἰσχυρό ἐχθρό γιά ὅσους βάλει στόχο του. Ἄν ὅμως τόν ἕνα δέν τόν ἀποκρούμε, γιατί εἶναι ἀσήμαντος, ἐνῶ στόν ἄλλον ὑποχωροῦμε παντοῦ, ἐπειδή εἶναι ἐπίφοβος, σέ ποιούς, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θά ἀντισταθοῦμε ;
- 25 Ἐπάρχουν ἀνάμεσά σας, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, με-

ρικοί ρήτορες ἐξαιρετικά ἐπιτήδειοι νά συνηγοροῦν γιά τό δίκαιο τῶν ἄλλων ἐνώπιόν σας. Σ' αὐτούς ἐγώ θά συνιστοῦσα ἓνα μόνο πράγμα, νά ἐπιδιώκουν νά συνηγοροῦν γιά τό δικό σας δίκαιο ἐνώπιον τῶν ἄλλων, ὥστε νά φαίνονται αὐτοί πρῶτοι πῶς κάνουν τό σωστό. Γιατί εἶναι ἄτοπο νά σᾶς διδάσκει τό δίκαιο κάποιος πού ὁ ἴδιος δέν τό ἀκολουθεῖ. Δέν εἶναι σωστό ἓνας Ἀθηναῖος πολίτης νά ἔχει στό νοῦ του ὅσα εἶναι ἐναντίον μας καί ὄχι ὅσα εἶναι πρὸς ὄφελός μας. Σκεφτεῖτε λοιπόν, γιά τό ὄνομα τῶν θεῶν, γιατί ἄραγε δέν ὑπάρχει κανεῖς στό Βυζάντιο νά τούς ὑποδείξει νά μήν καταλάβουν τή Χαλκηδόνα,²⁹ πού ἀνήκει στό βασιλιά καί πού ἦταν ἄλλοτε δική σας, ἐνῶ ἐκεῖνοι δέν εἶχαν ἀπό πουθενά σχέση μ' αὐτήν. Οὔτε νά προσαρτήσουν τή Σηλυμβρία,³⁰ πόλη πού ἦταν κάποτε σύμμαχός σας, καί νά περιλάβουν οἱ Βυζάντιοι τήν περιοχή της στά ὄριά τους ἀντίθετα μέ τούς ὄρκους καί τίς συνθήκες πού ὄρισαν νά εἶναι οἱ πόλεις αὐτόνομες. Οὔτε βρέθηκε κανεῖς νά ὑποδείξει στό Μαύσωλο, ὅσο ζοῦσε, οὔτε, ὅταν πέθανε ἐκεῖνος, στήν Ἀρτεμισία νά μήν καταλάβουν τήν Κώ καί τή Ρόδο καί ἄλλες πόλεις ἐλληνικές πού ὁ βασιλιάς, ὁ κύριός τους, σύμφωνα μέ τή συνθήκη παραχώρησε στούς Ἕλληνας καί πού γι' αὐτές οἱ Ἕλληνες τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀντιμετώπισαν πολλούς κινδύνους καί ἔκαμαν τιμημένους ἀγῶνες. Ἄν λοιπόν καί στούς δύο αὐτούς³¹ τό ἔλεγε κάποιος, δέ θά βρισκόταν κανεῖς,

*Εἶναι δίκαιο
νά ἐπέμβουν
οἱ Ἀθηναῖοι
στή Ρόδο;*

26

27

ὅπως εἶναι φανερό, νά τόν ἀκούσει.

- 28 Λοιπόν ἐγώ θεωρῶ πώς ἔχομε τό δικαίωμα νά ἀποκαταστήσομε τό δημοκρατικό πολίτευμα στή Ρόδο. Μά κι ἂν ἀκόμη δέν τό εἶχαμε, ὅταν βλέπω τί κάνουν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, θεωρῶ χρέος νά προτρέπω τήν ἐπαναφορά τῆς δημοκρατίας. Γιά ποιό λόγο; Γιατί, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐάν ὅλοι εἶναι πρόθυμοι νά ἐνεργοῦν μέ δικαιοσύνη, εἶναι ντροπή μόνοι ἐμεῖς νά μή θέλομε· ἐάν ὁμως ὅλοι οἱ ἄλλοι προετοιμάζονται ὥστε νά ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀδικοῦν, καί μόνο ἐσεῖς προβάλλετε ὡς πρόσχημα τή δικαιοσύνη καί δέν ἀναλαμβάνετε καμιά εὐθύνη, αὐτό δέν τό θεωρῶ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἀνανδρία. Γιατί βλέπω ὅτι ὅλοι κερδίζουν τά δίκαιά τους ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού ἔχουν. Καί μπορῶ γιά τό γεγονός αὐτό νά ἀναφέρω γνωστό σέ ὅλους σας παράδειγμα. Ὑπάρχουν δύο συνθηκῆς ἀνάμεσα στούς Ἑλληνας καί στό βασιλιά, ἐκείνη πού ἔκαμε ἡ δική μας πόλη, τήν ὁποία ὅλοι ἐγκωμιάζουν, καί ἔπειτα ἐκείνη πού ἔκαμαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀργότερα, τήν ὁποία βέβαια ὅλοι κατακρίνουν.³² Σ' αὐτές τίς δύο δέν ἔχουν ὀριστεῖ τά δικαιώματα μέ τόν ἴδιο τρόπο. Γιατί σέ μία πολιτεία οἱ νόμοι καθιερώνουν κοινότητα καί ἰσοτιμία δικαιωμάτων στούς ἰδιῶτες, καί στούς ἀδύνατους καί στούς δυνατούς. Ὡς πρὸς τά δικαιώματα ὁμως τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀποφασίζουν οἱ ἰσχυροί γιά τούς ἀσθενεστερούς.
- 30 Ἐφόσον λοιπόν σᾶς εἶναι δυνατό νά κρίνετε

ποιό είναι τό σωστό, πρέπει νά ἐξετάσετε καί πῶς θά μπορέσετε νά τό ἐφαρμόσετε. Καί θά τό κατορθώσετε, ἂν θεωρηθεῖτε ὅτι εἶστε οἱ κοινοί προασπιστές τῆς ἐλευθερίας ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Μοῦ φαίνεται ὅμως, καί τό θεωρῶ φυσικό, ὅτι εἶναι δυσκολότατο γιά σᾶς νά κάνετε αὐτό πού πρέπει. "Ολοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δηλαδή ἔχουν νά παλέψουν ἕναν ἀγώνα μέ τούς φανερούς των ἐχθρούς· ἂν αὐτούς τούς νικήσουν, τίποτε δέν τούς ἐμποδίζει νά οικειοποιηθοῦν τά ἀγαθά. Ἐσεῖς ὅμως, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἔχετε δύο ἀγῶνες : καί αὐτόν πού διεξάγουν οἱ ἄλλοι, καί ἐπιπλέον ἕναν ἀκόμα, πού προηγεῖται καί εἶναι πιό μέγας. Πρέπει δηλαδή, ὅταν ἀποφασίζετε, νά νικήσετε αὐτούς πού ἔργο τους ἔχουν νά πράττουν ἀντίθετα μέ τό συμφέρον τῆς πόλεως.³³ "Όταν λοιπόν ἐξαιτίας τους δέν μπορεῖ νά γίνει τίποτε σωστό χωρίς ἀγώνα, εἶναι ἐπόμενο νά δοκιμάζετε πολλές ἀτυχίες. Τό γεγονός ὡστόσο ὅτι πολλοί³⁴ διαλέγουν χωρίς δισταγμό αὐτή τήν πολιτική στάση ἴσως ἔχει αἰτία προπάντων τά κέρδη πού ἔχουν ἀπό αὐτούς πού τούς δίνουν χρήματα.³⁵ Παρόλα αὐτά δικαιολογημένα θά μπορούσε κανεῖς νά θεωρήσει ἐνόχους κι ἐσᾶς. Γιατί ἔπρεπε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά ἔχετε τήν ἴδια ἀντίληψη γιά τήν στάση ἑνός ἀτόμου μέσα στήν πολιτεία μ' αὐτήν πού ἔχετε γιά τήν ὑπηρεσία του στό στρατό. Ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἀντίληψη ; Θεωρεῖτε ὅτι ἀρμόζει νά ἀφαιροῦνται τά πολιτικά δικαιώματα ἀπό ἐκεῖνον πού ἐγκαταλείπει

Ἡ τακτική πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν στό ἐξῆς οἱ Ἀθηναῖοι.

31

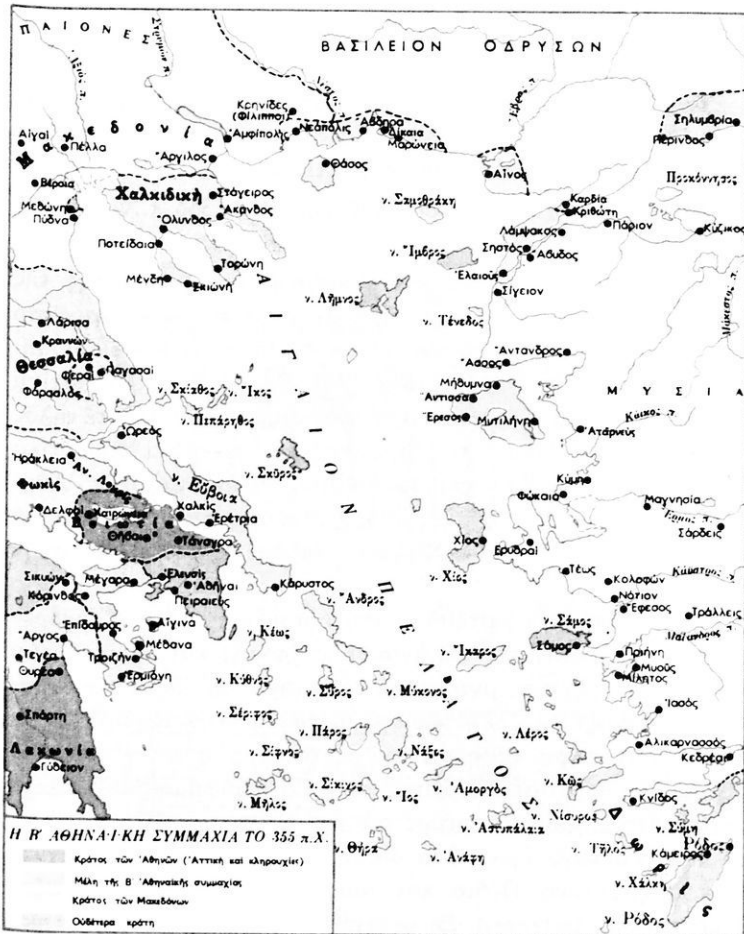
32

33 τή θέση στή μάχη, ὅπου τόν ἔταξε ὁ στρατηγός, καί
νά μή μετέχει στά κοινά. Ἔπρεπε λοιπόν καί αὐ-
τούς πού ἐγκαταλείπουν τήν τάξη τῆς πολιτείας τήν
ὁποία μᾶς παρέδωσαν οἱ πρόγονοι καί ἀκολουθοῦν
ὀλιγαρχική πολιτική νά τούς στερεῖτε τό δικαίωμα
νά σᾶς συμβουλευοῦν. Ὅμως τώρα ἐσεῖς θεωρεῖτε
ὅτι οἱ σύμμαχοι πού ἔχουν ὀρκιστεῖ νά ἔχουν τόν
ἴδιο ἐχθρό καί φίλο ³⁶ μ' ἐσᾶς εἶναι οἱ καλύτεροι
φίλοι σας καί παράλληλα πιστεύετε ὅτι οἱ πολι-
τευόμενοι, πού γνωρίζετε σαφῶς ὅτι προτιμοῦν
τούς ἐχθρούς τῆς πόλεως, ἀξίζουν τή μεγαλύτερη
ἐμπιστοσύνη.

34 Ἄλλά βέβαια δέν εἶναι δύσκολο νά βρεῖ κανεῖς
τί νά κατηγορήσει σ' αὐτούς ἢ τί νά κατακρίνει
σ' ἐσᾶς τούς ἄλλους· τό δύσκολο ἔργο εἶναι νά βρεῖ
μέ ποιά λόγια ἢ μέ ποιές πράξεις θά ἐπανορθώσει
ὅσα τώρα δέν εἶναι σωστά. Οὔτε εἶναι ἴσως ἡ ὥρα
νά μιλήσει κανεῖς γιά ὅλα. Ἐάν πάντως, ὅσα ἔχετε
ἀποφασίσει νά κάμετε, μπορέσετε νά τά ἐπικυρώ-
σετε μέ κάποια πράξη σύμφωνη μέ τό συμφέρον
σας, ἴσως καί οἱ ἄλλες ὑποθέσεις σας μία μία θά
βελτιώνονται συνεχῶς.

35 Φρονῶ λοιπόν ὅτι πρέπει νά ἀρπάξετε γερά στά
Ἐπίλογος χέρια σας τήν ὑπόθεση αὐτή τῶν Ροδίων καί νά
ἐνεργήσετε μέ τρόπο ἀντάξιο στήν πόλη μας, ἀνα-
λογιζόμενοι μέ πόση εὐχαρίστηση ἀκοῦτε ὅταν
κάποιος ρήτορας ἐπαινεῖ τούς προγόνους σας καί
ἀνιστορεῖ τά κατορθώματά τους καί ἀπαριθμεῖ

τά τρόπαια.³⁷ Νά θεωρείτε λοιπόν ὅτι οἱ πρόγονοί σας ἔστησαν αὐτά τά τρόπαια ὄχι γιά νά τά βλέπετε καί νά θαυμάζετε, μά καί γιά νά μιμεῖστε τίς ἀρετές ἐκείνων πού τά ἔστησαν.³⁸

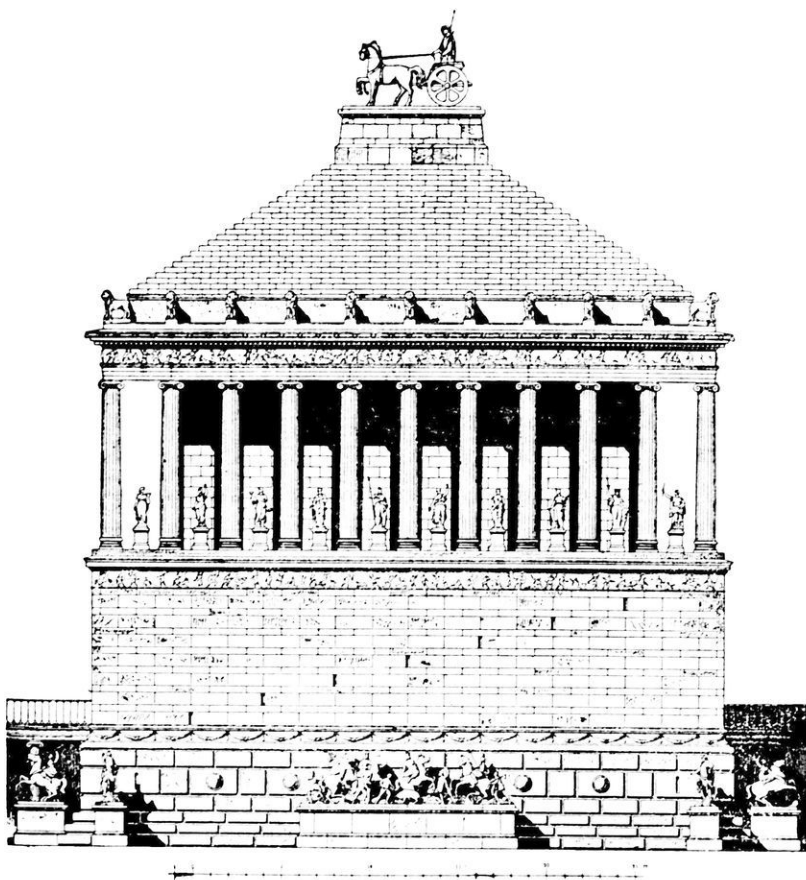
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Δημοσθένης δὲ θά κουραστῆ ποτὲ νά κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὴν ἀναποφασιστικὴν καὶ τὴν βραδύτητα πού δείχνουν, σέ ἀντίθεση μέ τὸ Φίλιππο.

2. Τὸ συμμαχικὸ πόλεμο, πού ἔληξε τὸ 355 π.Χ. (βλ. εἰσαγωγή).

3. Ὁ Μαύσωλος (βλ. καὶ εἰσαγωγή) ἦταν σατράπης τῆς Καρίας μέ ἔδρα τὰ Μύλασα καὶ κατόπιν τὴν Ἀλικαρνασσὸ ἀπὸ τὸ 377/6 π.Χ. ἕως τὸ θάνατό του τὸ 353 π.Χ. Τὸν διαδέχτηκε ἡ γυναίκα του Ἀρτεμισία (353 - 352 π.Χ.). Οὐσιαστικὰ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν Μέγα Βασιλεῖα, καὶ μάλιστα ἄλλοτε φίλος του καὶ ἄλλοτε ἐχθρὸς του, φρόντισε νά ἐπεκτείνει σημαντικὰ καὶ νά ὀργανώσῃ τὴν ἐπικράτειά του. Θεωρώντας τοὺς Ἀθηναίους ἐμπόδιο στὰ σχέδιά του, ὑποκίνησε ἐναντίον τοὺς τὸ Συμμαχικὸ πόλεμο (357 π.Χ.) μέ τίς συνέπειες πού εἶδαμε στὴν εἰσαγωγή.

Ὁ Μαύσωλος στάθηκε ἀπὸ ὀρισμένες πλευρὰς πρόδρομος τῶν βασιλέων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ μάλιστα τῶν Πτολεμαίων: ἔχτισε μνημειακὸ ἀνάκτορο μέ ἰδιαιτερο λιμάνι, ὑποστήριξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνη καὶ θέλησε νά ἀνεγείρῃ τάφο γιὰ τὸν ἑαυτοῦ. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ σχέδιο ἀπαθανάτισε τὸ ὄνομά του. Τὸ περίφημο Μαυσωλεῖο ἔχτισε στὸ μεγαλύτερο μέρος του ἡ γυναίκα του μετὰ τὸ θάνατό του. Τὸ ἔργο ἔγινε ἀπὸ διάσημους Ἑλλήνες καλλιτέχνες (τὸν ἀρχιτέκτονα Πύθιο καὶ τοὺς γλύπτες Σκόπα, Βρύαξι, Τιμόθεο καὶ Λεωχάρη). Σέ μεταγενέστερη ἐποχὴ γκρεμίστηκε

Αναπαράσταση τοῦ Μανσωλείου στὴν Ἁλικαρνασσό

ἀπό σεισμό, ὥσπου στά μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, ἀγγλικές ἀνασκαφές κατόρθωσαν νά διασώσουν πολλά κομμάτια του, πού θεωροῦνται σήμερα ἀπό τά σπουδαιότερα ἀποκτῆματα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἀνάμεσά τους εἶναι καί τά ἀγάλματα τοῦ Μαύσωλου καί τῆς Ἀρτεμισίας.

4. Δηλαδή χωρίς νά σᾶς ὑποψιάζονται ὅτι σχεδιάζετε νά τοῦς ἐπιβάλετε τήν ἡγεμονία σας.

5. *Βασιλεὺς ἢ Μέγας Βασιλεὺς* εἶναι ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας. Τήν ἐποχὴ αὐτὴ βασίλευε ὁ Ἀρταξέρξης Γ' ὁ Ὠχος (358 - 338 π.Χ.).

6. Πρόκειται γιὰ ἀποστολὴ μισθοφόρων ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα (καί τὴ Σπάρτη) πρὸς τὸ φαράω Νεκτανεβῶ, πού ἀφοῦ εἶχε κατορθώσει νά κρατήσῃ γιὰ λίγα χρόνια τὴν Αἴγυπτο ἀνεξάρτητὴ ἀπὸ τὴν περσικὴ ἐπικυριαρχία, ἀντιμετώπιζε τώρα (351 π.Χ.) τὸ νέο βασιλιά τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης Γ' ἀποφασισμένο νά ὑποτάξῃ ὀριστικὰ τὴν Αἴγυπτο. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι βοήθησαν ἀποτελεσματικὰ τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ ὁποῖοι μόνο ὕστερ' ἀπὸ χρόνια, τὸ 343 π.Χ., ὑπέκυψαν ὀριστικὰ.

7. Στὸ λόγο του *Περὶ Συμμοριῶν* ὁ Δημοσθένης εἶχε προτείνει πρόγραμμα ἐπανεξοπλισμοῦ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν σχεδίων τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας (καί τοῦ Φιλίππου). Δέν εἶναι βέβαιο ἂν καί τότε ἡ συμβουλή τοῦ Δημοσθένη εἰσακούστηκε καί ἐφαρμόστηκε. (Συμμορίες : ὅμιλοι πλουσίων πολιτῶν ἀπὸ 60 μέλη, πού σύμφωνα μὲ τὸ νόμο συνεισέφεραν χρηματικὰ ποσά, ὅταν ὑπῆρχε ἀνάγκη, γιὰ νά ἀντιμετωπιστοῦν ἔκτακτες πολεμικὲς ἀνάγκες.)

8. Δηλαδή μερικούς πολίτες ἀπὸ αὐτοὺς πού εἶχαν ἐξουσία καί κύρος καί μάλιστα τοὺς ὀλιγαρχικούς, ὅπως ἔκανε καί ὁ Μαύσωλος (βλ. καί εἰσαγωγή).

9. Ὁ Τιμόθεος, γιὸς τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ Κόνωνα (444-392 π.Χ.), διετέλεσε ἐπανελημμένα στρατηγός ἀπὸ τὸ 378 π.Χ. καί πέρα καί μὲ τὴν ἰκανότητα καί τὶς ἐπιτυχίες του στάθη-

κε βασικός συντελεστής στην αναδιοργάνωση της Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Κατά τή ναυμαχία στά Ἐμβата (βλ. καί εἰσαγωγή) ἀπέφυγε νά ἐμπλακεῖ στή σύγκρουση καί κατηγορήθηκε ἀπό τό στρατηγό Χάρη ὡς ὑπεύθυνος τῆς ἀποτυχίας. Καταδικάστηκε ἄδικα σέ βαρῦ πρόστιμο πού δέν μπορούσε νά πληρώσει καί αὐτοεξορίστηκε στή Χαλκίδα, ὅπου καί πέθανε τό 354 π.Χ.

10. Ἀριοβαρζάνης· σατράπης τῆς Φρυγίας. Τό 366 π.Χ. κήρυξε ἀποστασία ἀπό τό βασιλιά τῆς Περσίας καί παράλληλα ἀναζήτησε βοήθεια ἀπό τοὺς Ἑλληνας, Ἀθηναίους καί Σπαρτιάτες. Οἱ Ἑλληνες ἀνταποκρίθηκαν πρόθυμα, γιατί ἔβρισκαν ἔτσι εὐκαιρία γιά δράση στή Μ. Ἀσία. Ὁ Σπαρτιάτης Ἀγησίλαος καί ὁ Ἀθηναῖος Τιμόθεος τόν βοήθησαν σέ διάφορες περιστάσεις. Τό ἐγχείρημά του ἀρχικά πέτυχε, στό τέλος ὅμως παραδόθηκε ἀπό τόν ἴδιο του τό γιό Μιθριδάτη στόν Ἀρταξέρξη Β', πού τόν θανάτωσε (360 π.Χ.).

11. Ἰπαρχος· διοικητής περιοχῆς, ἀντιπρόσωπος κάποιου ἀνώτερου, ὅπως ἐδῶ ὁ Τιγράνης.

12. Ἡ πολιορκία ἔληξε τό καλοκαίρι τοῦ 365 π.Χ. Τῆ Σάμο, πού δέν εἶχε προσχωρήσει στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, κατεῖχε ἡ φρουρά αὐτή κατά παράβαση τῆς «βασιλείου εἰρήνης» (387 π.Χ.) σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἔπρεπε νά εἶναι ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη. Ἐτσι τό ψήφισμα πού μνημονεύει ἐδῶ ὁ Δημοσθένης ὅρισε ὅτι ὁ Τιμόθεος θά ἐδιωχνε μόνο τή φρουρά, ἀλλά θά ἀπέφευγε ἐνέργειες πού θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ἀντίθετες πρὸς τήν εἰρήνη καί νά θίξουν τό βασιλιά τῆς Περσίας. Ἀργότερα ὡστόσο ὁ Τιμόθεος βοήθησε καί τόν Ἀριοβαρζάνη.

13. Βλ. παραπάνω σημ. 3.

14. Βλ. παραπάνω σημ. 6.

15. Προπάντων νά τήν ἀναγνωρίσει ἐπίσημα ὡς διάδοχο τοῦ Μαύσωλου.

16. Δηλαδή οί ὀλιγαρχικοί πού ἐγκατέστησε ὁ Μαύσωλος.
17. Μερικούς πολίτες ἀπό τούς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς (βλ. εἰσαγωγή).
18. Ὁ φίλος μιᾶς ξένης πόλεως, πού καί ἐπίσημα ἐκπροσωποῦσε τά συμφέροντά της στή δική του πατρίδα ὀνομαζόταν *πρόξενος*. Ἐδῶ λοιπόν ὁ Δημοσθένης λέει ὅτι δέ μιλεῖ ὡς πρόξενος (ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ροδίων), οὔτε ὡς ξένος, ὡς ιδιαίτερος φίλος κανενός ἀπ' αὐτούς. Λέει μόνον ὅ,τι συμφέρει στούς Ἀθηναίους.
19. Δηλαδή ν' ἀρνηθοῦν νά καταβάλλουν στούς Ἀθηναίους τό συμμαχικό φόρο.
20. Καί ἡ Μυτιλήνη εἶχε τήν ἐποχή πού ἐκφωνεῖται ὁ λόγος αὐτός ὀλιγαρχική κυβέρνηση· ἔπειτ' ἀπό λίγο μάλιστα (349 π.Χ.) ἡ πόλη ἔπεσε στά χέρια ενός τυράννου, πού εἶχε ἐχθρικές διαθέσεις γιά τούς Ἀθηναίους.
21. Στό τμήμα αὐτό παρατηροῦμε γενικά ὅτι ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά ἀντισταθμίσει τήν πικρία καί μνησικακία πού διατηροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι γιά τούς Ροδίους μέ τήν ἀντίθεση πού εἶχαν παράλληλα οἱ συμπολίτες του γιά τήν ὀλιγαρχία. Οἱ Ἀθηναῖοι δηλαδή, ἐξηγεῖ ὁ Δημοσθένης, πρέπει νά ἐπέμβουν γιά τήν ὑπόθεση τῆς δημοκρατίας περισσότερο, παρά γιά τό καλό τῶν Ροδίων.
22. Ἀναφέρεται στό ὀλιγαρχικό πολίτευμα τῶν «τριάκοντα τυράννων» (404 π.Χ.), πού ἐγκαθίδρυσαν οἱ Σπαρτιάτες μετά τήν πτώση τῶν Ἀθηνῶν, στό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.
23. Δηλαδή μερικές πόλεις.
24. *γυγάδες*: πολίτες πού ἔφευγαν ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά γλιτώσουν κατά τήν περίοδο τῆς τρομοκρατίας τῶν τριάκοντα. Τό Ἄργος δέ δέχτηκε νά ἀτιμαστεῖ παραδίδοντάς τους.
25. Δοῦλος τοῦ βασιλιά εἶναι καί ἡ Ἀρτεμισία, ἀφοῦ εἶναι

ὑπαρχός του. Στό Περσικό κράτος ἄλλωστε ὅλοι εἶναι δοῦλοι, ἐκτός ἀπό τό βασιλιά.

26. *διασφαιρίζοντας μέ χοήματα* συνηθισμένος τρόπος ἐπεμβάσεως τῶν Περσῶν στά ἑλληνικά πράγματα.

27. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπῆρξαν συχνά σύμμαχοι τῶν Περσῶν κατά τόν 4ο αἰώνα καί ἐξυπηρέτησαν ἔτσι τήν πολιτική τοῦ Μεγάλου Βασιλέως.

28. *Κλέαρχος*: Σπαρτιάτης στρατηγός πού ἔδρασε κατά τήν τελευταία περίοδο τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἦταν ἐπίσης ὁ ἀρχηγός τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων πού πολέμησαν στά Κοῦναξα τό 401 π.Χ. στό πλευρό τοῦ Κύρου ἐναντίον τοῦ ἀδερφοῦ του Ἄρταξέρξη Β' (404 - 358 π.χ.). (Βλ. καί Ἴσοκράτη Πανηγυρικός, 145 - 146).

29. *Χαλκηδών*: παλιά μεγαρική ἀποικία στήν ἀσιατική πλευρά τοῦ Βοσπόρου, ἀπέναντι στό Βυζάντιο.

30. *Σηλυμβρία*: θρακική πόλη στήν Προποντιδα, πού εἶχαν ἐπίσης ἰδρύσει οἱ Μεγαρεῖς.

31. Δηλαδή στούς Βυζαντιούς καί στούς σατράπες Μαύσωλο καί Ἄρτεμισία.

32. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ λεγόμενη Εἰρήνη τοῦ Καλλία (449 π.Χ., λέγεται καί Κιμώνειος), ἡ ὁποία τερμάτιζε τήν ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τήν Περσία καί ὄριζε σφαιρες ἐπιρροῆς τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Περσῶν. Θεωρήθηκε ἐξαιρετικά εὐνοϊκή γιά τούς Ἕλληνες. Ἡ δεύτερη εἶναι ἡ λεγόμενη Ἄνταλκίδειος εἰρήνη ἢ Βασιλέως εἰρήνη (387 π.Χ.), πού τήν ἐπέβαλε ὁ Ἄρταξέρξης Β' μέ τή συνεργασία καί τή συναίνεση τῆς Σπάρτης. Ἐγκατέλειπε τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας στούς Πέρσες καί γενικά ἦταν γιά τούς Ἕλληνες ἀτιμωτική. (Πρβλ. παρόμοια σύγκριση καί στόν Πανηγυρικό τοῦ Ἴσοκράτη, 120).

33. Ὁ ρήτορας μέ τόν ὑπερβολικά αὐστηρό αὐτό χαρακτη-

ρισμό ύπονοει τόν Εύβουλο καί τούς ὀπαδοῦς του, τή μερίδα δηλαδή τῶν φιλειρηνικῶν καί μετριοπαθῶν στοιχείων, πού εἶχαν κύριο στόχο τήν ἐσωτερική ἀνόρθωση καί τήν οἰκονομική περισυλλογή, ἐνῶ ὁ Δημοσθένης ἐβαζε πάνω ἀπ' ὅλα τήν ἄμυνα καί τήν υπεράσπιση τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως στό ἐξωτερικό.

34. Δηλαδή πολλοί πολιτικοί, ρήτορες.

35. Τό ἴσως χρησιμοποιεῖται διπλωματικά γιά νά ἀπαλύνει τό βάρος τῆς κατηγορίας. Ἦταν γνωστό πῶς καί οἱ Πέρσες καί ὁ Φίλιππος ὁ Β΄ χρησιμοποιοῦσαν συχνά τό χρῆμα γιά νά ἐπιτύχουν τούς πολιτικούς τῶν σκοπούς.

36. *νά ἔχουν τόν ἴδιο ἐχθρό καί φίλο*· συνηθισμένη διατύπωση μέσα στοῦς ὅρους τῶν συνθηκῶν συμμαχίας.

37. Οἱ νικητές τῆς μάχης ἀφαιροῦσαν συνήθως ἀπό τά πτώματα τῶν νεκρῶν περικεφαλαῖες, ἀσπίδες, θώρακες καί διάφορα ὄπλα καί τά κρεμοῦσαν ἐπάνω σέ ξύλινο στύλο ἢ σέ δένδρο, πού λεγόταν τρόπαιο, μνημεῖο νίκης, δηλαδή τροπῆς τῶν ἐχθρῶν σέ φυγή. Τά τρόπαια ἀφιερώνονταν στό Δία. Γιά τίς σημαντικές νίκες ἐναντίον τῶν βαρβάρων μπορούσαν νά εἶναι περισσότερο μνημειώδη, λίθινα ἢ ὀρειγάλκινα.

38. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως εἶναι γνωστό, δέν ἀκολούθησαν τή συμβουλή τοῦ Δημοσθένη νά βοηθήσουν τούς Ροδίους καί τό νησί ἔμεινε στά χέρια τῆς Ἀρτεμισίας καί τοῦ διαδόχου της.

Εἶναι ὥστόσο πολύ πιθανό ὅτι καί ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης ἀντιλαμβανόταν ὅτι τυχόν ἐμπλοκή τῶν Ἀθηναίων σέ πόλεμο μέ ἀφορμή τή βοήθεια στή Ρόδο θά εἶχε τήν ἐποχή αὐτή ἀμφίβολη ἐπιτυχία καί σοβαρές συνέπειες. Γιά νά ἀποφύγουν ἄλλωστε τόν πόλεμο αὐτόν εἶχαν δεχτεῖ πρὶν ἀπό τέσσερα χρόνια τούς ὅρους τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Γι' αὐτό καί ὑποστήριξε ἴσως τήν ὑπόθεση ἀπό καθῆκον καί ἐπειδή ἦταν σύμφωνη μέ τίς βασικές του ἀρχές, χωρίς νά προτείνει (βλ. εἰσαγωγή) νά ἀναλάβει ἡ Ἀθήνα ἀμέσως δράση.

Παράσταση Ἀμαζονομαχίας ἀπό τό Μανσωλεῖο τῆς Ἀλκαφρασσοῦ, ἔργο τοῦ Σκόπα (Λονδίνο, Βασιτανικό Μουσεῖο).

ΣΗΜ. Σελ. 2 καί 5: Ἀογυρό νόμισμα τοῦ Φιλίππου μέ τόν Λία τῆς Ὀλυμπίας στή μία ὄψη (σελ. 5), καί μέ ἀναμνηστική παράσταση τῆς νίκης τοῦ ἄριστός του στήν Ὀλυμπία τό 356 π.Χ. στήν ἄλλη (σελ. 2).

Σελ. 22 καί 32: Ἀογυρό τετραδραχμο τοῦ Κοινοῦ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων μέ τήν κεφαλή τοῦ Ἀπόλλωνα ἀπό τή μία ὄψη (σελ. 22) καί μέ τή λέρα του ἀπό τήν ἄλλη (σελ. 32).

Σελ. 59 καί 66: Τετραδραχμο Ρόδου μέ τήν κεφαλή τοῦ Ἥλιου ἀπό τή μία ὄψη (σελ. 66) καί μέ τό ἔμβλημα τῆς πόλεως (ρόδο) ἀπό τήν ἄλλη (σελ. 59).

Σελ. 90: Στατήρας τοῦ Πεοδίκκα Γ' μέ παράσταση ἀλόγου καί τό ὄνομα τοῦ βασιλέα.

Οἱ χροματιστές φωτογραφίες καί οἱ χάρτες εἶναι ἀπό τήν «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν Α.Ε.».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

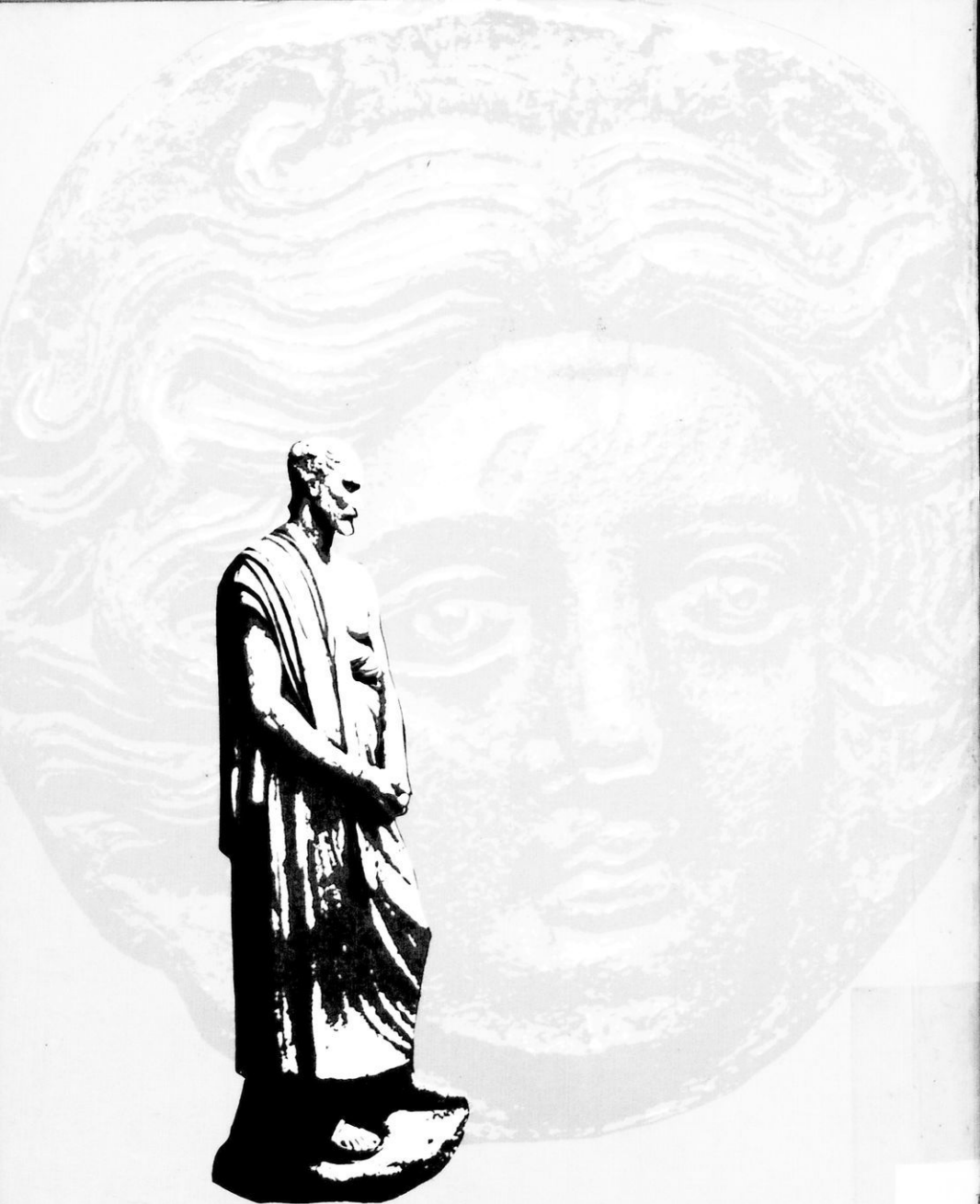
ΕΙΣΑΓΩΓΗ. Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ.....	σελ..	7
Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ.....	»	23
Εισαγωγή.....	»	23
Κείμενο.....	»	33
Σημειώσεις.....	»	50
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΩΔΙΩΝ.....	»	59
Εισαγωγή.....	»	60
Κείμενο.....	»	67
Σημειώσεις.....	»	82
		91

Έκδοση Β', 1979 (IV) — Αντίτυπα 145.000 — Σύμβαση 3177/17-2-79
Έκτύπωση — Βιβλιοδεσία : Κοινοπραξία, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.,
Π. ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ — Κ. ΚΟΥΚΙΑΣ Ο.Ε.

024000019743

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής